

2005
29/5/05
25
9

प्रश्नकारक ग्रंथभाषा

अंथांक...३६

पर्व तिथिनो धर्तिहास

: लेखक :

शुनि दर्शनविजयल (त्रिपुरी)

: प्राणितस्थान :

श्री आरित्र रश्मरक ग्रंथभाषा
यंदुलाल लखुलार्ध परिष
नागल बूहरनी पोण : अमदावाद.

શ્રી ચારિત્રસ્મારક ગ્રંથમાળા

અંક...૩૬

જૈનપર્વ તિથિનો ઇતિહાસ

: લેખક :

મુનિ દર્શનવિજયજી (ત્રિપુટી)

: પ્રાપ્તિસ્થાન :

શ્રી ચારિત્ર સ્મારક ગ્રંથમાળા
ચંદુલાલ લખુભાઈ પરિખ
નાગજી ભૂદરની પોળ : અમદાવાદ.

વિ. સં. ૨૦૦૪

*

વીર સં. ૨૪૭૪

ચારિત્ર સં. ૩૦

*

ઇ. સ. ૧૯૪૭

નકલ ૧૦૦૦]

[આવૃત્તિ ૧ લી

કિંમત રૂ. ૦-૪-૦

અનુક્રમણિકા

પ્રકરણ	૧ પર્વતિથિ	૧
”	૨ પર્વતિથિકાળ નિર્ણય	૯
”	૩ આચાર્યોનાં ફરમાનો	૨૬
”	૪ નવા મતની નવી વાતો	૪૬
”	૫ તારવણુ	૫૬
”	૬ અંતિમ શુભેચ્છા	૬૨

પ્રકાશક: શાહ રમણલાલ મોહનલાલ. મુ. ઊંઝા.
મુદ્રક: મનભાઈ છોટાભાઈ દેસાઈ. શ્રી વીરવિજય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ,
સલાપોસ કોસરોડ, શ્રી ભક્તિમાર્ગે કાર્યાલય : અમદાવાદ.

બે બેલ

બગવાન શ્રી મહાસ્વામિથી લઈ આજસુધી જૈનશાસનમાં એકજ તિથિવ્યવસ્થા છે. આ શ્રી રામચંદ્રસૂરિજી મ. વિગેરેએ વિ. સં. ૧૯૬૨ ના પશુસલ્લથી તિથિવિષયક પોતાનો નવો મત ચલાવ્યો છે. પરન્તુ તેમાં કયાં ભૂલ થાય છે તે સવિસ્તર સમજાવવા માટે મેં એજ અરસામાં “જૈન પંચાંગ પદ્ધતિ” પુસ્તક તૈયાર કરી શ્રી સંઘને આપ્યું હતું. જેના આધારે ઘણા સત્યપ્રેમીઓએ તિથિ વિષયક સત્ય માર્ગને સ્વીકાર્યો છે અને નવા મતવાળાઓએ પણ તેના લખાણને જુદું કહેવાનું ઉચિત ધાર્યું નથી. તે પુસ્તકની માગણી ખુબ છે પણ તેની થોડી નકલો હોવાથી ફરેકને પુરી પાડી શકીએ તેમ નથી. વળી તે પુસ્તક વિસ્તૃત હોવાથી વાંચકો પણ તેને વાંચવાને પુરો ટાઇમ મેળવી એક ધારી રીતે વાંચી શકે તેમ નથી. આ પરિસ્થિતિ હોવાથી ઘણા મુનિવરો અને શ્રાવકોએ એવી વિનતિ કરી કે આ પુસ્તકને સંક્ષેપી

સરળ મુમુક્ષુઓ પણ સમજી શકે એવી શૈલિથી ફરીવાર પ્રકાશિત કરવું જોઈએ, તેઓની આ વિનંતિને ધ્યાનમાં લઈ પ્રયાસ કર્યો અને પ્રસ્તુત જૈન પર્વતિથિનો ઇતિહાસ તૈયાર કર્યો છે. આમાં સામાન્ય જુદિવાળો પણ સમજી શકે એવી રીતે તિથિવિષયક વસ્તુદર્શન કરાવ્યું છે. વિસ્તૃત પાઠો તકે કે ચર્ચાઓને આમાં ખડું સ્થાન આપ્યું નથી. પણ એકંદરે નક્કર વસ્તુ આમાં રજૂ કરેલ છે

વાંચકોને સુચના છે કે તેઓ વિવેકી બની આ પુસ્તકને વાંચે અને સત્ય બ્રહ્મણ કરી આત્મકલ્યાણ કરે એ ઇચ્છાપૂર્વક વિરમું છું.

વિ. સં. ૨૦૦૪
ભાઈબીજ સોમ
રૈલિડા

લી૦
મુનિદર્શનવિજય

ॐ

श्री गौतमगणधराय नमो नमः ।

जैन पर्वतिथिनो धर्तिहास

प्रकरण-१

पर्वतिथि

आर्यावर्तमां धर्मांना आराधन माटे तिथिओ अने नक्षत्रो उपर भास बार भूकवामां आवे छे तेमां जैन शास्त्रोओ अने वैदिक शास्त्रोओ धर्मांनी आराधना माटे अमुक दिवसो भास नियत कर्था छे.

जैन शास्त्रोमां पर्वतिथिओ माटे नीचे प्रभाणे उद्वेप छे -

आठम, शौदश, पूर्णिमा, अभावास्या ओ चार मुख्य पर्वतिथिओ छे.

(१) अंगसाहित्यमां मुख्यतया पर्वतिथिओमां यतुषुपर्वीनो उद्वेप छे: १ शौदश २ आठम ३ पूर्णिमा अने ४ अभावास्याने यतुषुपर्वी कही छे.^{१+}

१+ यतुषुपर्वीना पाठो, अभास पूरमना पाठो—

अ—अथ च 'चाउदसद्वमुद्विपुण्णमासिणीसु पड्विपुण्ण'
मित्यस्य व्याख्या । (सूयगाःसूत्र)

(२) तेभञ्ज उपरणी यतुष्पर्वी सहित पारपर्वीना
 उद्देश्य २, ५, ८, ११, १४, १५ पद्य नैनसाहित्यमां
 उपलब्ध थाय छे—२, ५, ८, ११, १४, १५२— शुक्ल
 पक्ष अने कृष्णपक्षनी तिथियो गण्यतां पार पर्वीतिथियो
 थाय छे. नैज नैनशास्त्रकारेजे यतुष्पर्वीना उद्देश्य कः।

आ— 'चाउदसद्वमुविह पुन्निमासीसु'—

(अगवती श० २, [दपाकस्रवृत्ति])

इ—चतुष्पर्वी—अष्टमी चतुर्दशी अमावास्या पूर्णिमा
 लक्षणा । —(प्रवचन सारेद्धार वृत्ति)

ई—चतुष्पर्वी—अष्टमी चतुर्दशी पूर्णिमामावास्या लक्षणा
 चतुर्णां पर्वाणां समाहारः चतुष्पर्वी ।

—(योगशास्त्र, प्र० ३, श्लोक ८५ वृत्ति)

उ—अमावास्या उववासं काउं, अट्टमीमाइसु उववासं
 काउं पारणस साहूणं दाउं पारिजह । —(पथुपञ्चायुर्षि)

ऊ—प्रश्न—पूर्णिमास्तिन्न एव पर्वत्वेन संगीयन्ते सर्वा
 अपि वा पर्वतयांगीकार्याः ? इति श्राद्धाः भूयो भूयः पृच्छन्ति
 उत्तर—'छण्हं तिहीणं मज्झम्मि का तिहि ? अज्जवासरे'
 इत्यादि आगमानुसारेण अविच्छिन्नवृद्धपरंपरया च सर्वा अपि
 पूर्णिमाः पर्वत्वेन मान्या एवेति । —(हीरप्रश्न)

ए—इत्यादि ग्रन्थानुसारेणाविच्छिन्नपरम्परया च सर्वा
 अपि अमावास्यापूर्णिमादितिथयः पर्वत्वेनाराध्या एवेति ।

(सेनप्रश्न)

+२. A बीआ पंचमी अट्टमी, इगारसी चउदसी पण
 तिहीओ । एआओ सुहतिहिओ, गोयमगणहारिणा भणिआ ॥

—(श्राद्धविधि, सेनप्रश्न)

છે, તેમજ વૈદિક સાહિત્યકારોએ પણ એ જ ચતુષ્પર્વીનો^૩ ઉલ્લેખ કર્યો છે. તેમાં પણ ૧ ચૌદશ, ૨ આઠમ, ૩ અમાવાસ્યા અને ૪ પૂર્ણિમાનું વિધાન છે. બાર પવોમાં ઘીજ વગેરે એકેક પર્વ છે, જ્યારે ચૌદશ-પૂનમ અને ચૌદશ-અમાસ એ જોડિયાં પર્વ છે.

પર્વનાં અનુષ્ઠાનો—

૮, ૧૪, ૧૫, ૦)) +^૪એ ચતુષ્પર્વીમાં તપ-ઉપવાસ, પાપકર્મનો ત્યાગ, બ્રહ્મચર્યનું પાલન અને પૌષધ વગેરે કરવાં જોઈએ. આ ક્રિયાઓવડે પર્વનું આરાધન થાય છે. ચતુર્થપ્રતિમાધારી ચતુષ્પર્વીમાં ફરજિયાત પૌષધ કરે છે. ચતુષ્પર્વી અને પાંચમ વગેરે પર્વતિથિઓ ફરજિયાત આરાધનાની છે. અન્ય તિથિઓ મરજિયાત આરાધવાની છે.

B અદ્દમી ચઢહસી નાળપંચમી પજ્જોસવળા ચાઝમાસી-
પસુ । —(પંચાશકલ, ૧૬મું)

C એક મહિનામાં ૨, ૫, ૮, ૧૧, ૧૪, ૧૫, એમ બાર પર્વ તિથિઓ છે.

—(શં. ૧૫૮૩નો સાધુ મયાદા પટ્ટક, ખેાલ ૯)

+૩. ચતુર્દશ્યષ્ટમી ચૈવ, અમાવાસ્યા ચ પૂર્ણિમા ।

પર્વાણ્યેતાનિ રાજેન્દ્ર । રવિસંક્રાન્તિરેવ ચ ॥

(વિષ્ણુપૂરાણ)

અમાવાસ્યામષ્ટમીં ચ, પૌર્ણિમાસીં ચતુર્દશીમ્ ।

બ્રહ્મચારી ભવેન્નિત્ય-મમૃતૌ સ્નાતકો દ્વિજઃ ॥

—(મનુસ્મૃતિ)

+૪. (અ.) ચતુષ્પર્વ્યા ચતુર્થાદિ કુબ્યાપારનિષેધનમ્ ।

વિષ્ણુપુરાણ અને મનુસ્મૃતિમાં પણ ૮, ૧૪, ૧૫, અને ૦))
અંકાંતિના દિવસે તેલમર્હન, સ્ત્રીસેવન અને માંસ વગેરેનો
ત્યાગ ઉપદેશ્યો છે તેમજ પ્રદ્યાચારી રહેવા મુચ્યંચું છે.

બ્રહ્મચર્યક્રિયા સ્નાના-દિત્યાગઃ પૌષધવ્રતમ્ ॥ ૮૫ ॥
વૃત્તિ-તસ્યાં ચતુર્થાદિકં તપઃ વગેરે

— (આ. હેમચંદ્રસૂરિકૃત સ્વેપચ ચૈમશાસ્ત્ર પ્ર૦ ૩, શ્લોક
૮૫ પૃ. ૧૮૩)

(આ.) ચાઉદસદ્દમુદિદ્દપૂર્ણિમાસીસુ પઢિપુણં પોસહ

— (ભવતીસુત્ર, શ૦ ૨; સેન પ્રશ્ન, પૃ. ૪૨; વીર૦ વર્ષ
૧૫, અં ૧૭, પૃ. ૨૭૮)

(દ) પવ્વેસુ પોસહાઈ વંમ અણારંમ તવવિસેસાઈં ।
આસો ય ચિત્ત અઢાહિય ય પમુહેસુ વિસેસેણં ॥

(ઈ) ચતુષ્પર્વ્યા કૃતસમ્પૂર્ણચતુર્વિધપૌષધઃ, પૂર્વોક્તાનુષ્ઠા-
નપરો માસચતુષ્ટયં યાવત્ પૌષધપ્રતિમાં કરોતિ ।
(આચારમયસમાચારી પૃ૦ ૩)

(ઉ) પ્રતિમાધરઃ શ્રાવકઃ શ્રાવિકા વા ચતુર્થીપ્રતિમાતઃ આર-
ભ્ય ચતુષ્પર્વપૌષધં કરોતિ, તદા મુખ્યવૃત્ત્યા પાશ્ચિક
પૂર્ણિમયોશ્ચતુર્વિધાહાર ષષ્ટ એવ કૃતો યુજ્યતે । (પ્રશ્ન. ૪૨)
પ્રવચનસારોદ્ધારાવૈદિગ્રન્થે શ્રાદ્ધચતુર્થપ્રતિમાયાં
ચતુષ્પર્વીદિને પરિપૂર્ણશ્ચતુષ્પ્રકારપૌષધઃ કથિતોઽસ્તિ ।
(સેનપ્રશ્ન ઉલ્લાસ ૪ પ્ર૦ ૪૮)

(ઝ) મોત્તુળ ચપર્વ્યાં । (ઉત્સુત્રોદ્ધાર્ટનકુલક)

તિથિ-પંચાંગ-વ્યવસ્થા—

પર્વમાટે આદેશેલ ધર્મક્રિયાની આરાધના માટે પર્વતિ-થિઓનો સ્પષ્ટ કાળ કરવો જોઈએ. પરંતુ તે પહેલાં આપણે પ્રાચીન તથા અર્વાચીન તિથિ-પંચાંગો તરફ નજર કરી લઈએ.

સૂર્યપ્રગ્લ્હિત, ચંદ્રપ્રગ્લ્હિત, જ્યોતિષ કરંડક, પ્રકીર્ણક અને લોકપ્રકાશ સર્ગ ૨૮માં પ્રાચીનકાળનું પંચાંગ ગણિત નીચે મુજબ મળે છે—

પ્રાચીન કાળમાં પાંચ વર્ષનો એટલે ૧૮૩૦ અહોરાત્રનો ૧ યુગસંવત્સર મનાતો હતો, જેનું પ્રમાણ સંવત્સરના ૬૦ સૌરમાસ, ૬૧ ઋતુમાસ, ૬૨ ચંદ્રમાસ, સાત રાત્રિ-દિન તથા ૧૧૬૩૩ મુહૂર્ત અધિક ૫૭ અભિધિત માસ અને ૫૭ નક્ષત્રમાસનો સમાવેશ થતો હતો.

૧ નક્ષત્રસંવત્સર—૨૭૬૬ અહોરાત્રનો ૧ નક્ષત્રમાસ, ૪૨૭૬ અહોરાત્રનું ૧ નક્ષત્રવર્ષ અને ૬૭ નક્ષત્રમાસનો ૧ યુગ

૨. ચંદ્રસંવત્સર—૬૩ અહોરાત્રની એક તિથિ ૨૯૩૩ અહોરાત્રનો ૧ ચંદ્રમાસ, ૩૫૪૩ અહોરાત્રનું ૧ ચંદ્રવર્ષ અને ૬૨ ચંદ્રમાસનો ૧ યુગ.

(ક) અઢમી પંચરસીસુય નિયમેણ હવિજ્જ પોસહિઓ

(આવશ્યકચૂર્ણિ પૃ૦ ૩૦૪)

(ક્ર) પ્રતિપદાદિતિથિષુ અનિયમં દર્શયતિ, અષ્ટમ્યાદિષુ નિયમઃ ।

(શ્રીહારિભદ્રીયતત્ત્વાર્થ ટીકા પૃ૦ ૩૩૬)

(લૂ) અનેન જ્ઞાન્યાસુ તિથિષુ અનિયમં દર્શયતિ નાવશ્યંતયાઽ ન્યાસુ કર્તવ્યઃ, અષ્ટમ્યાદિષુ તુ નિયમેન કાર્યઃ ।

(શ્રી તત્ત્વાર્થ. અઠ ૭ સૂ૦ ૧૬ શ્રીસિદ્ધસેનીયા ટીકા)

૩. ઋતુસંવત્સર—૩૦ અહોરાત્રનો ૧ ઋતુમાસ,
૩૬૦ અહોરાત્રનું ૧ ઋતુવર્ષ, ૬૧ ઋતુમાસનો ૧ યુગ.

૪. આદિત્ય સંવત્સર—૩૦ $\frac{૩}{૪}$ અહોરાત્રનો ૧ સૌર-
માસ, ૩૬૬ અહોરાત્રનું ૧ સૌરવર્ષ, ૬૦ સૌરમાસનો ૧ યુગ.

૫ અભિવર્ધિત સંવત્સર—૩૧ $\frac{૩૩૩}{૪૦૦}$ અહોરાત્રનો ૧
અભિવર્ધિત માસ, ૩૮૩ અહોરાત્રનું ૧ અભિવર્ધિત વર્ષ. ૭
અહોરાત્ર ૧૧ $\frac{૩૩૩}{૪૦૦}$ મુહૂર્તાધિક ૫૭ અભિવર્ધિત માસનો ૧ યુગ.

આ પાંચ પૈકીનો ઋતુમાસ તે કર્મમાસ કહેવાય છે.
આ નિરંશ છે, પૂર્ણ અહોરાત્રરૂપ છે. માટે આના આધારે
લોકવ્યવહાર ચાલે છે. ચંદ્રમાસ તેનાથી લગભગ અર્ધ
અહોરાત્ર નાનો છે. અને સૌરમાસ તેનાથી અર્ધ અહોરાત્ર
મોટો છે.

ચંદ્રમાસનો ત્રીસમો ભાગ તેનું નામ તિથિ છે. તિથિ
 $\frac{૬૧}{૬૩}$ અહોરાત્ર પ્રમાણ હોવાથી અહોરાત્રના ૬૨મા ભાગ
પ્રમાણની નાની છે. એટલે ૬૧ અહોરાત્રમાં ૬૨તિથિ લોગવાઈ
જાય અને ૬૨મી તિથિ ક્ષયતિથિ તરીકે મનાય. આ રીતે
દરેક ષાસઠમી ષાસઠમી તિથિનો ક્ષય થાય એ હિસાબે
૧ ચંદ્ર વર્ષમાં ૬ તિથિ અને યુગમાં ૩૦ તિથિઓનો ક્ષય
થાય. તિથિ સ્વયં અહોરાત્રથી નાની છે એટલે તેની કદાપિ
વૃદ્ધિ થાય જ નહીં.

સૌરમાસ અર્ધ અહોરાત્ર પ્રમાણ મોટો છે, એટલે
તેમાં દર એ માસે ૧ દિવસ, દર વર્ષે ૫ દિવસ અને યુગે
૩૦ દિવસ વધે.

આ રીતે પાંચ વર્ષવાલા એક યુગમાં ચંદ્રમાસ અને સૌરમાસની વચ્ચે બે મહિનાનું આંતરું પડે, અને તેને દર કરવા માટે યુગના મધ્યમાં પેષની અને યુગના અંતે અસાદ મહિનાની વૃદ્ધિ કરવાથી ૬૦ સૌરમાસ, ૬૧ ઋતુમાસ અને ૬૨ ચંદ્રમાસનો ૧ યુગ-એક બરાબર મેળ મળી રહે છે.

ખરીરીતે કાળ એકધારે પ્રવર્તે છે, તેની હાનિ-વૃદ્ધિ થતી જ નથી. કિંતુ ચંદ્રમાસ, કર્મમાસ અને સૌરમાસની વચ્ચે જે આંતરું રહે છે તેનો સુમેળ કરવા માટે એ અપેક્ષાવાળી હાનિ-વૃદ્ધિ મનાય છે. એટલે જે તિથિનો ક્ષય કહેવાય છે તે નૈમિત્તિક-સાપેક્ષ છે. વાસ્તવિકરીતે તિથિ ઘટતીજ નથી અને તિથિવૃદ્ધિ તો થાયજ નહિ.

તિથિમાટેનું પ્રાચીન ગણિત ઉપર પ્રમાણે છે. વૈદિક ગ્રંથ, પિતામહ સિદ્ધાંત તથા વેદાંગ જ્યોતિષ શ્લોક ૯ થી ૧૩ માં પણ તિથિ માટે ઉપર પ્રમાણે જ ગણિત મળે છે. એકંદરે પ્રાચીન કાળમાં ગુજરાતી અસાદ વદી ૧થી વર્ષ બેસાડી દરમી તિથિએ એકેક વર્ષે ૬ અને યુગમાં ૩૦ તિથિનો ક્ષય મનાતો હતો. અને તેમાં પણ વદિમાં બેક્રી તિથિનો અને સુદિમાં એક્રી તિથિનો ક્ષય આવતો હતો. બીજા પોષ શુક્ર ૧૫ અને બીજા અસાદ શુક્ર ૧૫નો અવશ્ય ક્ષય જ થતો હતો.

તિથિવૃદ્ધિ થતી જ ન હતી. દ્વિપ્રમાણ તિથિકાળ હોવાથી તિથિ વધવાનો સંભવજ નથી. પોષ અને અષાઢ બે મહિના વધતા હતા. બીજા મહિના વધતા ન હતા, કોઈ માસનો ક્ષય થતો ન હતો આ પંચાંગને જોતો શાસ્ત્રિય કે લોકોત્તર

પંચાંગ કહે છે. હિંદુઓમાં અને જૈનોમાં આ રીતનું તિથિ પંચાંગ ઘણાં વર્ષો સુધી હતું.

કેટલાક કાળ પછી ગણિત જ્યોતિષમાં ફેરફાર થયો અને તેમાં ૫૪ ઘડીથી ૬૫ ઘડી સુધીની તિથિઓ થતી હોવાથી દરેક તિથિઓની અને દરેક મહિનાઓની વધઘટ થવા લાગી. સમય જતાં જૈનોએ પણ લૌકિક પંચાંગ તરીકે તે નવા પંચાંગને અપનાવેલ છે.

જૈનોમાં ખાસ કરીને છેલ્લા કેટલાક વર્ષોથી પં. શ્રીધર શીવલાલના ચંડાંશુચંદ્ર પંચાંગના આધારે તિથિઓ પળાય છે. આ પંચાંગમાં દરેક મહિના વધે છે, ઘટે છે, પરંતુ એ વાત ચોક્કસ છે કે દર વર્ષે જેટલી તિથિઓ વધે છે તેથી ૬ ચંખ્યા વધુ જેટલી તિથિઓ ઘટે છે.

આ રીતે પણ પ્રાચીન ગણિત પ્રમાણે ૬ તિથિઓ ઘટે છે એનો હિસાબ મળી રહે છે. એકંદરે આ લૌકિક પંચાંગમાં પણ વર્ષ તો ૩૫૪ કે ૩૫૫ દિવસનું જ હોય છે અને તિથિવૃદ્ધિને બીજી તિથિ ઘટાડીને નિષ્ક્રમ બનાવી દે છે.

જૈનો ચંડાંશુચંદ્ર પંચાંગને માને છે. છતાં વર્ષભરમાં ૬ તિથિઓ ઘટે એ વાતને સામે રાખી તિથિ પાલન કરે છે.

પ્રકરણ-૨

પર્વતિથિ-કાલનિર્ણય

ચતુષ્પર્વીમાં ધર્મક્રિયા આરાધવાની શાસ્ત્રાજ્ઞા છે, તેો ધર્મક્રિયા માટે ચતુષ્પર્વીનો કાળ સ્પષ્ટ કરવો જોઈએ.

વાત પણ ઠીક છે, પર્વદિન ન હોય તેો આરાધના શાની? ચૌદસે ચૌદશની ધર્મક્રિયા કરવી એ વ્યાજબી છે, પણ તેરશે ચૌદશ કેણુ આરાધે? આવી પ્રશ્નોત્તરીમાં પર્વતિથિને સ્પષ્ટ કરવી એ જ જરૂરી માર્ગ છે. પર્વતિથિ સ્પષ્ટ થાય એટલે તે દિવસે ધર્મઆરાધન કરવાનું રહે છે.

વૈદિક સાહિત્યમાં તિથિના નિર્ણય માટે નિર્ણયસિન્ધુ, તિથિનિર્ણય, એકાદશી નિર્ણય વગેરે અનેક ગ્રંથો છે, જેમાં “અગિયારશ ઘટે તેો દશમે કે બારશે ધર્મ કરવાનું કહેતા નથી.” કિન્તુ અગિયારશ ક્યારે છે એની જ સ્પષ્ટતા કરી છે છે. ૫+ અગિયારશ નક્કો થઈ એટલે તે દિવસે અગિયારશનું વ્રત કરવાનું નક્કી થાય છે. જન્માષ્ટમી સમાતોની સાતમે અને વૈશ્ણવોની આઠમે આવે છે, તેો તે સાતમ

+ ૫. પચાદશી યદા નષ્ટા, પરતો દ્વાદશી ભવેત્ ।

ઉપોષ્યા દશમી વિદ્યા, મુનિરુહાલકૌડબ્રવોત્ ॥

—(પચાદશી માહાત્મ્ય)

તથા આઠમને 'જન્માષ્ટમી' એવી સંજ્ઞા આપવામાં આવે છે.† પરંતુ સાતમે જન્માષ્ટમી આરાધવી એમ કોઈ માનતું નથી. તેઓ એ સાતમને જ આઠમની સંજ્ઞા આપી છે છે. અને આખા અહોરાત્રને તે જ સંજ્ઞાથી ઓળખાવે છે.

જૈનશાસ્ત્રોમાં પર્વતિથિની વ્યવસ્થા નીચે પ્રમાણે આદેશી છે—

નિયમ-૧ (ઉત્સર્ગી)-ઉદયતિથિ પ્રમાણુ માનવી°—

સૂર્યના ઉદ્દગમસમયે જે તિથિ હોય તે તિથિ ધીબ સૂર્યોદય સુધી કાયમ મનાય છે, બલે તે દિવસે પછીની તિથિનો પ્રારંભ થઈ જાય, પરંતુ તેનો વ્યપદેશ તે દિવસે કરી શકાય નહિ તે આખો અહોરાત્ર ઉદયવાળી તિથિના નામે ઓળખાય છે,

+ ૬. જુઓ ચંડાશુચંદ્ર પંચાંગ —

સં. ૧૯૯૯ જન્માષ્ટમી ૭ ઘ. ૬ પલ ૧૫ સુબરાર
જન્માષ્ટમી ૮ ઘ. ૧૦ પલ ૪૯ ગુરુવાર

સં. ૨૦૦૦ જન્માષ્ટમી ૭ ઘ. ૧૭ પલ ૧૪ રવિવાર
જન્માષ્ટમી ૮ ઘ. ૧૭ પલ ૩૫ સોમવાર

આજ રીતે સં. ૨૦૦૦માં માહ વદિ ૦)) ઘટે છે તેથી ચંડાશુ-
ચંદ્ર પંચાંગમાં ૧૪ મંગળ મહા શિવરાત્રિ, ૧૪ કુષ્ઠે અમાઁ, લખેલ છે.

+ ૭. ચાતમાસિયવરિસે, પચ્ચિત્તપ પંચટ્ટમીસુ નાયવ્વા ।

તાઓ તિહિઓ જાસિ, ઉદેઈ સૂરો ન અન્નાઓ ॥ ૧ ॥

પૂઆ પચ્ચક્ષાણં, પહિક્કમણં તહય નિયમગ્ગહણં ચ ।

જીપ ઉદેઈ સૂરો, તીઈ તિહીપ હુ કાયવ્વં ॥ ૨ ॥

—(મહાનિશીથસૂત્ર, આહવિધિ)

વૈદિક સાહિત્યમાં પણ એ જ વિધાન છે કે—સૂર્યોદય સમયે રહેલી થોડી તિથિ પણ સંપૂર્ણ જાણવા. ઉદય પહેલાંની મોટા પ્રમાણવાળી પણ પ્રમાણભૂત નથી. જે તિથિમાં સૂર્ય ઉગે તે તિથિ અહોરાત્ર સુધી સંપૂર્ણ જાણવી અને તેમાં દાન, અધ્યયન, અનુષ્ઠાન કરવાં આ વિધાનમાં ઉપલક્ષણથી એવો પણ ધ્વનિ નિકળે છે કે જે ઉદયતિથિ વચ્ચેનો કાળ પૂર્વ તિથિમાં જાય. ૮

આ વિધાનથી નીચેની બાબતો સ્પષ્ટ થાય છે—

(૧) ઇષ્ટ કાર્ય સમયે તે તિથિ હોવી જોઈએ એવો નિયમ નથી, માત્ર તે દિવસે તે ઉદયતિથિ હોવી જોઈએ.

(૨) તિથિના આરંભ અને અંતનો વચલો કાળજ તે તિથિ રૂપે આરાધાય છે, એમ પણ ન માનવું.

(૩) ઉદયતિથિથી બીજી ઉદયતિથિ સુધી તેજ તિથિ સંપૂર્ણ માનવી.

આ તો ઉદયતિથિની વાત થઈ, ઇન્તુ તિથિની વધઘટ થાય ત્યારે તો ઉદયતિથિ હોતી નથી અથવા એક તિથિ જે સૂર્યોદયને બુદ્ધે છે એ બંને પ્રસંગે આ ઉદયતિથિનો નિયમ નકામો જાય છે અને પર્વતિથિ તો જોઈએ જ માટે વધ-

૮. આદિત્યોદયવેલાયાં, યા સ્તોકાઽપિ તિથિર્ભવેત્ ।

સા સમ્પૂર્ણેતિ મન્તવ્યા, પ્રભૂતા નોદયં વિના ॥ ૧ ॥

યાં તિથિં સમનુપ્રાપ્ય, સમુદયતિ ભાસ્કરઃ ।

સા તિથિઃ સ્વકલા જ્ઞેયા, દાનાધ્યયનકર્મસુ ॥ ૨ ॥

—(મનુસ્મૃતિ.)

ઘટના પ્રસંગે વાસ્તવિક ગણિતવડે પર્વતિથિની ભિન્ન વ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે; માત્ર વધઘટનો પ્રસંગ નહોય ત્યારે ઉદયતિથિ ઉપરની રીતિ મુજબ પ્રમાણ મનાય છે.

નિયમ-૨(અપવાદ)પર્વતિથિ ઘટે તો પૂર્વતિથિને પર્વતિથિ કરવી—આ વિધાન બહુજ ઠીક છે, કેમકે વાસ્તવિક રીતે તિથિ ઘટતી નથી. જે કે સૂર્યોદયને ન સ્પર્શવાથી તિથિક્ષય મનાય છે. પરન્તુ તે તિથિ તો હોય છે જ તો તે પર્વતિથિની વિદ્યમાનતા જે અહોરાત્રમાં હોય તે અહોરાત્રને તે પર્વતિથિની સંજ્ઞા આપવી એ વ્યાજબી છે. બીજી રીતે તપાસીએ તો તિથિનો શુદ્ધ ભોગકાળ ૫૬ ઘડી (૨૬^{૩૨}/_{૬૦} મુહૂર્ત) છે, જ્યારે લૌકિક પંચાંગમાં તિથિને ૫૪ કે ૫૫ ઘડીની બતાવીને ઘટાડાય છે. આથી ક્યારેક એમ પણ બનવાનું કે ૫૪ ઘડી પ્રમાણ તિથિને ૫૬ ઘડી પ્રમાણ તિથિ બનાવી દઈએ એટલે ઉપરોક્ત વિધાન પ્રમાણે તે પર્વતિથિ પૂર્વની તિથિના દિવસે ઉદયતિથિ બની જશે આ રીતે પણ પૂર્વતિથિને પર્વતિથિ કહેવી એ વ્યાજબી છે. જેમકે સં. ૧૯૬૬ ની પોષ વદિમાં ૧૪ ઘટે છે, તો બુધવારે ઘડી ૨, ૫૭ ૪૪ સુધી તેરસ છે અને બુધવારે જ ઘડી ૫૬ ૫૭ ૫૫ સુધી ચૌદશ છે એટલે બુધવારે તેરસનો ઉદય છે. અને ૫૭ ઘડી ૫૪ ૫૭ ૧૧ પ્રમાણ ચૌદશનો ભોગકાળ છે આ રીતે ચૌદશ બુધવારે છે. ચૌદશને ૫૪ ને બદલે ૫૬ ઘડી પ્રમાણ કલ્પી લઈએ તો તે બુધવારે ઉદયકાળ ચૌદશ આવશે માટે પૂર્વાચાર્યોએ પણ એ જ વિધાન કર્યું છે કે ચૌદશ ઘટે

તો તેરશ ને ચૌદશ કરવી અને તેરસને ઘટાડવી કેવો સરસ સમન્વય છે !

દિગમ્બર ટીપણમાં તિથિની શુદ્ધિ માટે સીધેસીધા ૬ ઘડીનો સંસ્કાર અપાય છે. શુદ્ધ તિથિ ૫૬ ઘડીની છે, જ્યારે લૌકિક પંચાંગોમાં ૫૪ કે ૬૫ ઘડીની પણ તિથિઓ હોય છે. એમ ૬ ઘડીનો ફરક રહે છે. એ રીતે આ ૬ ઘડીનો સંસ્કાર પણ ઉપરના વિધાનને ઠીક અનુસરે છે. આ વિધાનથી નીચે પ્રમાણે સ્પષ્ટતા થાય છે.—

(૧) ઉદય તિથિની વાત પર્વતિથિની વધઘટનો પ્રસંગ ન આવે ત્યાં સુધી જ માનવાની છે. પર્વતિથિના વધઘટના પ્રસંગે ઉદય તિથિનો મુદ્દા ગૌણ બની જાય છે.

(૨) પર્વતિથિ ગઈ એટલે તેનું કાર્ય ગયું. એમ પણ માનવાનું નથી. તિથિ છે જ માટે તેનું અનુષ્ઠાન કરવાનું છે, અને તે તેના વાસ્તવિક દિવસે.

(૩) પર્વતિથિમાં જ પર્વતિથિનું અનુષ્ઠાન કરવાનું છે. માટે પૂર્વતિથિનો ક્ષય કરી તે દિવસે ઉદય પર્વતિથિ જેવી પર્વતિથિ તૈયાર કરવામા આવે છે. આ રીતે વાસ્તવિક પર્વતિથિ તૈયાર થાય છે, અને તેજ દિવસે તેનું અનુષ્ઠાન કરાય છે.

(૪) ભા. શુ. ૪ ઘટે ત્યારે ઉદય ત્રીજ પાંચમની અનન્તર ચોથ છે— એટલે આ ત્રીજ સંવત્સરીની ચોથ છે. ચૌદશ જ ઘટે ત્યારે ઉદયવાળાં તેરશ ચૌદશ છે.

નિયમ ૩-જોડિયા પર્વો પૈકીનું બીજું પર્વ ઘટે ત્યારે પૂર્વતર અને પૂર્વ તિથિને જોડિયા પર્વ ધનાવવાં—શુક્ર ૧૫, વદી ૦)) અને ભા. શુ. પની વ્યવસ્થામાટે આ વિધાન પણ ઠીક છે, વાસ્તવિકરીતે તિથિ ઘટતીજ નથી. પૂનમ વગેરેના જે દિવસે ભોગકાળ છે તે દિવસે પૂનમ વગેરે પર્વો કરવાં, પરંતુ તેના પૂર્વના દિવસે રહેલ ૧૪ વગેરે પણ પર્વતિથિઓ છે તેના પણ ક્ષય કરાયજ નહિ એટલે તેની પહેલાંની તેરથે ચૌદથ કરવી, આથી ૧૩નો ક્ષય કરવો. વાસ્તવિકરીતે તે દિવસે ૧૪નો ભોગકાળ તો છે જ. જેમકે સં, ૨૦૦૦માં ચંડાશુચંદ્ર પંચાંગમાં મહાવદિ ૦)) ઘટે છે. તેમાં નીચે પ્રમાણે છપાયેલ છે.

મહાશિવ૦ મંગળવારે, વ. ૧૩, ઘ. ૮, પ. ૪૮ પછી ૧૪ શરૂ.

અમા૦ બુધવારે વ. ૧૪, ઘ. ૨, પ. ૫૬ પછી ૦)) શરૂ ક્ષય બુધવારે વ, ૦)) ઘ, ૫૭, ૫, ૭, પછી ૧ શરૂ.

આ રીતે અમાસ બુધવારે જ છે, કેમકે તે દિવસે તેની ઉપસ્થિતિ છે. ચૌદથ મંગળવારે છે કેમકે તેની ઘડીઓ મંગળવારે પણ છે. અને ૧૩નો ક્ષય કરવો એ વ્યાજબી છે

ચંડાંશુચંદ્ર પંચાંગમાં પણ તેરથને મહાશિવરાત્રિ ની અને ૧૪ને અમાવાસ્યાની સંજ્ઞા આપેલ છે. એટલે ૧૩નો ક્ષય એજ ઉચિત માન્યતા છે.

જોકે અહીં ૧૪, ૦)) એ ધન્ને પર્વોની આરાધના બુધવારે જ કરીલેવાની દલીલ થઈ શકે છે, પરંતુ એમ ભોગ-

સ્રેણ કરવાથી તેા પર્વારાધનનેા મુદ્દો જ ઊડી જાય છે, અને બીજાં પણ ઘણાં દૂષણોા ઊઠે છે, જેમકે-

(૧) બન્નેને એક જ દિવસે માનીએ તેા ૦))નું સ્વતંત્ર અનુષ્ઠાન ઊડી જાય. મહિનામાં ૧૨ પર્વોના ૧૨ દિવસ બ્રહ્મચર્ય વગેરે પાળવાનાં હોય છે ત્યાં ૧૧ દિવસો રહેશે, આગમોક્ત ચતુષ્પર્વીમાંનાં ૩ પર્વો રહેશે, સંવર તથા નિર્જરાનેા ૧ દિવસ ઘટશે, અને આશ્રવ (પાપક્રિયા)નેા એક દિવસ વધશે. પરિણામે ક્ષયના પ્રસંગે બીજાં પર્વોની પણ ૦))ના જેવી કુદશા થશે.

(૨) પોષધ વગેરે પ્રતિમામાં શ્રાવકને ચૌદશ-પૂનમ અને ચૌદશ-અમાસનેા છઠ્ઠ (બે ઉપવાસ) તપ અને પોષધ આદેશ્યા છે તેની વ્યવસ્થા નહિ સચરાય.

(૩) ચતુષ્પર્વીમાં-ચૌમાસી પર્વમાં શક્તિ હોય તેા, ચૌદશ-પૂનમે અને ચૌદશ-અમાસે છઠ્ઠ તથા અનુષ્ઠાનેા કરવાનાં હોય છે, જે ઊડી જશે. ૯+

(૪) એક દિવસે એકથી વધુ કલ્યાણુકોા હોય છે તેા કલ્યાણુકની આરાધના કરનારા વિશેષ તપસ્યા કરી આપે છે, પછીના વર્ષે વિશેષ ઉપવાસ કરી તપપૂર્તિ કરે છે એટલે એમાંય ભેગી આરાધના મનાતી નથી. એજ રીતે

+ ૯. મુખ્યવૃત્યા પાક્ષિક-પૂર્ણિમયોઃ ચતુર્વિધાહાર ષષ્ટ પવ કૃતો યુજ્યતે ।
(સેનપ્રશ્ન, પૃ. ૧૫૦)

પચ્છિત્તં જહ ય ન કુળહ-ચડમાસીપ છદ્દં, તહ અદ્દમં
વાસપર્વમિ (તસ્વતરંગિણી)

સચુક્ત પર્વોમાં પણ એકજ દિવસે સળતીચ ખીભ પર્વની પણ આરાધના માની લેવી ઉચિત નથીજ.

(૫) સા સમ્પૂર્ણેતિતા ન્યાયે જે આખો દિવસ ૧૪ નો છે તે અહોરાત્રમાં પૂનમ નજ મનાય છતાંય તે દિવસે ૧૫ નું અતુષ્ઠાન કરવું એ તો “અનાગત તિથિની પહેલેથી આરાધના” કરવા જેવું થાય છે.

(૬) ક્ષયે પૂર્વાના ન્યાયે તે સંપૂર્ણ દિવસ પૂનમનો છે. પૂનમે ચૌદશનું અતુષ્ઠાન કરવું એ તો અવિધિ જ છે.

(૭) અષાઠ શુદ્ધિમાં ચૌમાસી ચૌદશ+પૂનમ એક દિવસે માનીએ તો ૫૦ મે દિવસે સંવત્સરી કરવાની જિનાજ્ઞા ભીડી જશે અને તે જ દિવસે તીર્થયાત્રા અંધ થઈ જશે.

(૮) શ્રાવણ વદિ (૧૪+૦)ની આરાધના એક જ દિવસે માની લઈએ તો કલ્પધરનો છઠ્ઠ ભીડી જશે અને પર્યુષણ પર્વ પણ સાત દિવસે સમાપ્ત થશે.

(૯) ભા. શુ. ૪+૫ એકજ દિવસે માનીએ તો ક્ષયે પૂર્વા અને તત્તપઃ પૂર્વસ્યાં તિથૌ ક્રિયતે એ જગદ્ગુરુની આરા પ્રમાણે તે જ દિવસે પાંચમ હોવાથી સંવત્સરી પ્રતિક્રમણુ નહિ થાય, અથવા પાંચમે તે પ્રતિક્રમણુ થશે તેમજ ૭૦ મે દિવસે ચૌમાસી કરવાની આજ્ઞા પણ નહીં સાધી શકાય વળી પાંચમની અનંતર ચોથે સંવત્સરી કરવાની છે જે માટે ૪ અને ૫ એમ બન્ને તિથિ ભેદએ, નહીંતર અનંતર ચોથ નહીં મળતાં સંવત્સરી મહાપર્વ લોપાશે.

(૧૦) કાર્તિકી ૧૫ ને ૧૪માં દાખલ થયેલી માની લઠ્ઠીએ તો સિદ્ધાચળની યાત્રા વગેરેમાં બાંધે આવશે. પટકર્થન, યાત્રા વિહાર વગેરેમાં પણ મર્યાદાપાલન નહિ રહે. ચૌમાસી પ્રતિક્રમણ પહેલાં યાત્રાદિ પ્રવર્તશે અથવા સં. ૧૮૯૬ માં આનન્દસૂરગમ્છના શ્રીપૂજ્યે જે ભૂલ કરી હતી તેની પુનરાવૃત્તિ થશે.

(૧૧) આયંબિલની ઝોળીમાં ૧૪+૧૫ ની આરાધના લેગી માનીએ તો તે ઝોળી ૬ ને બદલે ૮ દિવસની રહેશે, જે ઠીક મનાતું નથી.

જોડિયાં પર્વોની લેગસેગ માનવાથી આવી અનેક અવિધિઓને નોતરવા જેવું થાય છે. માટે બન્ને પર્વોના સ્વતંત્ર દિવસો રાખવા જોઈએ. અને તેરસનો ક્ષય કરવો જોઈએ. એ જ વધુ શ્રેયસ્કર છે.

આ વિધાનથી નીચે પ્રમાણે અનેક બાબતોની સ્પષ્ટતા થાય છે—

(૧) પર્વોની આરાધના ઉઠાવની નહિ.

(૨) આગામોક્ત અતુષ્પત્રી અને ખારપર્વીને અખંડ રાખવી.

(૩) સંયુક્ત પર્વોને લેગસેગ કરવાં નહિં.

(૪) પૂ. કાલિકાચાર્યે ભા. શુ. ૫ ની અનન્તર ચોથે સંવત્સરી આદેશી છે, માટે પાંચમનો ક્ષય કરાય જ નહીં અને ચોથનો પણ ક્ષય કરાય જ નહીં.

નિયમ-૪-પર્વતિથિ વધે તો બીજી તિથિને

પર્વતિથિ કરવી—આ વિધાન પણ ઠીક છે. વારતવિક રીતે તિથિ વધતી જ નથી. શુદ્ધ તિથિ પદ ઘડી પ્રમાણ જ હોય છે. પરંતુ તેથી વધુ વધુ ઘડીઓના પ્રમાણવાળી તિથિ અને ત્યારે જ તિથિની વૃદ્ધિ થાય છે. તેમાંય વાસ્તવિક તિથિ તો પદ ઘડી પ્રમાણ જ હોય છે. એટલે પ્રારંભની યાને ઉદય પહેલાંની વધારાની ઘડીઓને નકામી માની પછીની વાસ્તવિક પદ ઘડીઓ જે જે દિવસે ઉદયમાં હોય તે અહો-રાત્રને જ તે તિથિની સંજ્ઞા આપવી એ વ્યાજબી છે.

હીરપ્રશ્ન વગેરેમાં લૌકિક ખીજી તિથિનેજ ઉદયિકી ખતાવી છે.^{૧૦} એટલે પહેલી તિથિ ઉદયતિથિ નથી, અને તેથી જ તે સ્વતિથિની સંજ્ઞાને પામી શકતી નથી, તે સ્વતિથિના અનુષ્ઠાનમાટે તદ્દન નકામી છે, જે પહેલી તિથિ ઉદયતિથિ નથી જ તો તે દિવસે ઉદયતિથિ કઈ? તે દિવસે કોઈ ઉદયતિથિ તો હોવી જોઈએ ના? તો તે દિવસે જે તિથિ ઉદયતિથિ ખની શકે એવી હોય તેની સંજ્ઞાથી જ આ પહેલી તિથિને ઓળખાવવી ઠીક છે. “પદ ઘડીની શુદ્ધ તિથિ હોય” એ હિસાબે પહેલી તિથિ પૂર્વની સંજ્ઞાને જ પામે છે: સા સમ્પૂર્ણેતિનો વ્યાપક અર્થ કરીએ^{૧૧} તો

+ ૧૦ પૂર્ણિમાવાસ્યયોર્વૃદ્ધૌ ઔદયિકયેવ તિથિરારાધ્યત્વેન વિજ્ઞેયા ।
—(હીરપ્રશ્ન પ્ર૦ ૩, પ્ર૦ ૫, પૃ૦ ૧૪)

ઔદયિક્યેકાદશ્યાં શ્રીહીરવિજયસૂરિનિર્વાણપૌષધાદિ વિધેયમ્ ।
—(સેનપ્રશ્ન ઉ૦ ૩, પ્ર૦ ૩૫૩, પૃ૦ ૮૭)

૧૧. જુઓ પાઠ નોંધ નંબર ૮.

“ઉદય પહેલાંના તિથિવિભાગને પૂર્વતિથિની સંજ્ઞા મળે” એટલે એ વિધાન ગણિતના હિસાબે વ્યાજબી છે. જેમકે—
 બુધવારે ભા. શુ. ૪, ઘડી ૫૭, પળ-૪૬ પછી પાંચમ શરૂ
 ગુરુવારે ભા. શુ. ૫, ઘડી ૬૦, પળ-૦ પાંચમ ચાલુ
 શુક્રવારે ભા. શુ. ૫, ઘડી ૨, પળ-૨ પછી છઠ્ઠ શરૂ

આમાં લૌકિક પંચાંગમાં પાંચમ છે છે, બીજી પાંચમ ઘડી-૨, પળ-૨ સુધી છે, તે વાસ્તવિક ૫ છે, શુદ્ધ તિથિ ૫૬ ઘડીની હોય એ હિસાબે તેનો પ્રારંભ ગુરુવારે ત્રીજી ઘડીથી છે. તેની પહેલાં ગુરુવારે પાંચમ નથી એટલે શુક્રવારે પાંચમ અને ગુરુવારે ત્રીજી ઘડી પહેલાં ચોથ માનવી એ હિસાબ સત્ય છે.

બીજી રીતે કહીએ તો ગુરુવારે ઉદય પાંચમ છે એટલે તેની પહેલાંનો કાળ સા સમ્પૂર્ણતિના ન્યાયે ચોથ જ છે. માટેજ પૂર્વાચાર્યોએ વિધાન કર્યું છે કે લૌકિક હિસાબે પર્વતિથિ વધે તો બીજીને પર્વતિથિ માનવી અને પહેલીને પૂર્વતિથિની સંજ્ઞા આપવી. ચોદશ વધે તો બીજી ચોદશ તે ચોદશ અને પહેલી ચોદશ તે તેરશ છે. આ વિધાનથી નીચેના ખુલાસા થાય છે—

(૧) પર્વતિથિની વૃદ્ધિ દેખીને તિથિ વધે એવું માની લેવાનું નથી. માટે એકજ તિથિને પર્વતિથિ તરીકે નક્કી કરવામાં આવે છે.

(૨) એ તિથિઓ છે તો કઈ તિથિ આરાધવી? એમ પણ મુંઝવણ નહીં થાય.

(ક) પર્વતિથિ એવડી છે માટે પહેલી આરાધીએ તોય ઠીક, અથવા બીજી આરાધીએ તોય ઠીક-એમ ગડબડ કરવાની નથી.

(ઠ) જે દિવસે ૫૯ ઘડી પ્રમાણુ શુદ્ધ તિથિ છે તે દિવસે જ તેની આરાધના થાય છે.

(પ) લોકિક પર્વતિથિ એવડાય પણ લોકોત્તર તિથિ એવડાયજ નહીં, એટલે પર્વતિથિની વૃદ્ધિ થતીજ નથી, અને એવડી આરાધના કરવાની નથી.

(દ) ચતુષ્પર્વીની ત્રિપર્વી કે પંચપર્વી થાય નહી તેમજ ૧૨ પર્વીને સ્થાને ૧૧ પર્વી કે ૧૩ પર્વી પણ થાય નહીં.

(ઙ) અધિક તિથિ સ્વતિથિના અનુષ્ઠાન માટે નકામી છે, પણ તેને જે પૂર્વ તિથિની સંજ્ઞા મળે તેના અનુષ્ઠાન માટે નકામી નથી. વિવાહ પ્રતિષ્ઠા આદિ માટે નકામી છે, પૂજા સામાયિક, પ્રતિક્રમણુ પૌષધ, પરચક્ષ્ણાણુ તથા દાન વગેરે ધાર્મિક કાર્યમાટે નકામી નથી.

નિયમ ૫-જોડિયા પર્વતિથિનું બીજું પર્વ વધે ત્યારે પૂર્વતર તિથિને વધારી જોડિયા પર્વને સંયુક્ત રાખવાં—વાસ્તવિકરીતે તિથિ વધતી નથી માટે આ વિધાન ઠીક છે એ પૂનમ થાય ત્યારે ૫૯ ઘડી પ્રમાણુ શુદ્ધ તિથિ હોય એ નિયમે ઔદાયિકી પૂનમ તેજ બીજી પૂનમ છે. પહેલી પૂનમ ચૌદશ થાય છે ચૌદશ પણ પર્વ છે માટે તેનેય “ ૫૯ ઘડીની શુદ્ધ તિથિ ” એ નિયમે સંસ્કાર દેવાથી ચૌદશ તેરશ બની જાય છે. આ રીતે લૌકિક પૂનમની વૃદ્ધિએ તેરસની વૃદ્ધિ થાય એ વાસ્તવિક હિસાબ છે.

ભેડિયા પર્વની વચમાં એક અહોરાત્ર દાખલ કરવાથી ઘણી અવ્યવસ્થા ઉભી થાયછે, જેમકે—

(૧) ચૌદશ પૂનમ, ચૌદશ અમાસ અને ભા. શુ, ચૌદ પાંચમની અનન્તરતા નહિં રહે,

(૨) ચૌદશ-પૂનમનો છક નહિં થાય.

(૩) જમદગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિનો આજ્ઞા પ્રમાણે ભા. શુ. ૩-૪-૫ નો અઠમ નહિં સધાય.^{૧૨}+

(૪) વૃદ્ધોં કાર્યા તથોત્તરા નિયમનો ભંગ થશે.

(૫) કાર્તિકી પૂનમ જે માનીએ તો પહેલી પૂનમે યાત્રા વિહાર વગેરે અનુષ્ઠાન પ્રવર્તશે વાસ્તવિક કાર્તિકી પૂનમ સામાન્ય અપર્વતિથિ જેવી બની જશે.

(૬) ચૈત્રી પૂનમ જે માનીએ તો આરિત્રપદની આરાધના ચૌદશે નહિં આવે, આસોની પૂનમ જે માનીએ તો પણ એ જ દૂપણ લાગશે.

[૭] અષાઢી પૂનમ જે માનીએ તો વચર પૂનમે જ છક થશે. સાચી પૂનમ તો આરાધના વગરની રહેશે. પહેલી પૂનમ એ ચોમાસાનો પ્રથમ દિવસ થશે અને આનાથી ૫૦ દિવસે સંવત્સરી એટલે કૌકિક ભા. શુ. ૪ જે હોય તો પહેલી ચોથે સંવત્સરીનો વ્યામોહ થશે.^{૧૩}+ તેમજ ઠા. શુ.

+ ૧૨. મુખ્યવૃત્તયા તૃતીયાતોઽષ્ટમઃ કાર્યઃ ।

—(હીરપ્રશ્ન. પ્ર૦ ૪, પ્ર૦ ૧૪, પ૦ ૩૦)

+ ૧૩. અતઃ પૂર્ણિમાતો દિનગણતે તેર્વાં ધંચાશ્ચદેવ જોષ્યમ્ ।

—(હીરપ્રશ્ન, પ્ર૦ ૨, પ્ર૦ ૩, પ૦ ૮)

ચૌદશ બે હોય તો ચૌમાસી માટે પણ ઉપર પ્રમાણે વ્યાખ્યાન થશે.^{૧૪+}

(૮) બા. શુ. ૫ બે માનીએ તો લૌકિક બે કાર્તિકી ચૌદશ હશે ત્યારે ૭૦ મા દિવસે ચૌમાસી તથા વિહાર અંગે મડબડ ઉઠશે.

(૯) પૂ. કાલિકાચાર્યે પાંચમની અનન્તર ચૌથે સંવત્સરી પર્વ આદેશ્યું છે. હવે જો બા. શુ. ૫ ને બે માનીએ તો પહેલી પાંચમે જ સંવત્સરી પર્વ આવે છે; ^{૧૫+} એટલે પાંચમની સંવત્સરી થશે, અને પછી દરસાલ પાંચમની જ સંવત્સરી પ્રવર્તશે. અને કદાચ પાંચમ અને સંવત્સરીની વચમાં એક અહોરાત્ર માની લઈએ તો અનન્તરતા નહીં રહેતાં ત્રીજે સંવત્સરી કરવાનો માર્ગ પણ મોકળો થશે.

(૧૦) બા. શુ. ઉદય પાંચમે જઘડો થાય તો પછીની સંવત્સરીએ એક વર્ષ થાય છે, પણ બા. શુ. બે પાંચમ પૈકીની પહેલી પાંચમને ચૌથ ન બનાવતાં પાંચમ છૂટી રાખીએ અને તે દિવસે જઘડો થાય તો આવતી સંવત્સરીએ ૩૬૧ દિવસ થશે એટલે વિરાધના થશે.^{૧૬+}

+ ૧૪. જેમકે આ. શ્રી. વિજ્યાનંદસૂત્રીની જ્યન્તી બે જેઠ હોય ત્યારે બીજા જેઠમાં નહીં કિન્તુ પહેલા જેઠમાં ઉત્વાય છે.

+ ૧૫. તીર્થે (સા) મણિયં-તો અણાગચાપ ચતુર્થીપ પજ્જો-સચિજ્જડ? આચરિપણં મણિયં "પથં ભવડ" । તીર્થે ચતુર્થીપ પજ્જાસચિત્તં ।

—(નિશીથસૂત્રી, ઉ. ૧૦)

+ ૧૬. મદ્દવયસુદ્ધપંચમીપ અણુદિત્તે આદિચ્ચે અહિગરણે ઉપ્પન્ને સંવચ્છરો ભવહ ।

—(નિશીથસૂત્ર ચૂલ્હિ, ઉ. ૧૦)

પૂનમ વગેરેને બેવડા માનવાથી આવા ગોટાળા થાય છે. માટે લૌકિક પૂનમ કે અમાસ વધતાં તેરથ વધારવી, ભાદરવા શુ. ૫ વધે તો ત્રીજા વધારવી એજ અધિક હિતકર છે.

આ વિધાનથી અનેક બાબતો સ્પષ્ટ થાય છે—

- (૧) કૌર્ષપણુ પર્વતિથિ વધે જ નહીં.
- (૨) શુદ્ધતિથિ પદ્ ઘડોની હોય માટે સંયુક્ત પર્વોનો આરાધના તેના દિવસે જ થાય છે.
- (૩) જોડિયાં પર્વોને જુદાં પાડી શકાય નહિં.
- (૪) ચતુષ્પર્વીની પાંચ પર્વી અને બાર (૧૨) પર્વીની તેરપર્વી થાય નહીં.
- (૫) પૂ. કાલિકાચાર્યે^૧ ભા. શુ. પની અનન્તર રાત્રિએ સંવત્સરી આદેશી છે. એટલે ભા.શુ. ૫ અને સંવત્સરીની ચોથની વચ્ચે અહોરાત્રિ રખાય નહિં. એ જ રીતે ચૌદશ અને પૂનમ તેમજ ચૌદશ અને અમાસની વચ્ચે પણ અહોરાત્રિ રખાય જ નહીં.

મહિનો બેવડાયત્યારે માસ પ્રતિબદ્ધ કાર્યો પૂર્ણિમાના હિસાબે પહેલાના વદિ પક્ષમાં અને બીજાના શુદ્ધિ પક્ષમાં કરવાં.^{૧૭}

૪ ૧૭. પ્રથમચૈત્રાસિત-દ્વિતીયચૈત્રસિતપક્ષાભ્યાં ચૈત્રમાસ સંબંધં કલ્યાણકાદિતપઃ શ્રોતાતપાદૈરપિ કાર્યમાણં દૃષ્ટ-મસ્તિ । તેન તથૈષ કાર્યમ્ ।

—(સેનપ્રશ્ન, ઉ૦ ૩, પ્ર૦ ૧૧૭, ૫૦ ૫૬)

આ વિધાન ધાર્મિક કાર્યોમાટે મહિનાની વ્યવસ્થા કરે છે. ગુજરાતમાં અમાસાન્ત માસની પ્રવૃત્તિ છે. એ હિસાબે તો પ્રથમ મહિનો અભિવર્ધિત અને બીજો મહિનો શુદ્ધ મનાય છે. મહિનો વધે ત્યારે દરેક ધર્મકાર્યો અમાસાન્ત બીજા મહિનામાં કરાય છે. આયંબિલની ઓળી બીજા ચૈત્રમાં બીજા આસોમાં, ૩ ચોમાસીઓ બીજા કાર્તિક, બીજા ક્રાગણ અને બીજા અસાદમાં તથા સંવત્સરી બીજા ભાદરવામાં આવે છે. અધિક મહિનો કાલચૂલા ગણાય છે, એટલે પર્યુષણ વગેરેમાં તેની ગણતરી થતી નથી. ચોમાસામાં ગમે તે મહિનો વધે પરંતુ સંવત્સરી તો અસાદી ચોદશથી ૫૦ દિવસે અને કાર્તિકી ચૌદસની પૂર્વે ૭૦મે દિવસે ભાદરવા શુક્રીમાંજ^{૧૮} આવે છે.

જેમ પખવાડીયું ૧૩, ૧૪ કે ૧૫ અથવા ૧૬ દિવસનું હોય, કિન્તુ ચૌદશે પંદરમે દિવસ અને પાખી મનાય છે. તેમ મહિનો વધે-ઘટે છતાં કાર્તિક, ક્રાગણ અને અષાઠની શુદ્ધી ચૌદશે ચારમાસની ચોમાસી અને ભા. શુ. ૪થી બીજા વર્ષના ભા. શુ. ૪સુધી ૧૨ (બાર) માસની સંવત્સરી મનાય

+૧૮. A. મહવયસુદ્ધપંચમીપ પજ્જોસવણા ।

—(પર્યુષણચૌ(ર્ષ))

B. મહવયસુદ્ધપંચમીપ પજ્જોસવિજ્જતિ ।

—(નિશીથચૌ(ર્ષ) ૭૦ ૧૦)

અણાપયાપ સ્વડથોપ પજ્જોસંવિજ્જહ ।—(")

C. મહવયસુદ્ધપંચમીપ અણુવિત્તે આહરુવે અદ્દિમરણે—(")

D. માત્રપદશુદ્ધિપંચમ્યાઃ પુરત્તઃ પ્રહરોડપિ ન ક્રિયતે ।

—(ભરતેશ્વર-આહુત્તિવૃત્તિ, ૫૦ ૧૮૦)

છે. ૩૬૦મા દિવસે સંવત્સરી પર્વ કરવું જ જોઈ એ આવી જિનાજા છે, માટે અધિક મહિનાને હિસાબમાં ન લેતાં બાર મહિના ગણાય છે, અને પૂ. કાલિકાચાર્યના સમયથી આજ સુધી ભાદરવા શુ. ૪ને દિવસે સંવત્સરી પર્વ આરાધાય છે.

માસવૃદ્ધિ થાય ત્યારે માસપ્રતિબિદ્ધ કાર્યો પૂર્ણિમાના હિસાબે વચલા બે પખવાડિયામાં કરાય નહિં.

આ વિધાનથી નીચેની બાબતો સ્પષ્ટ થાય છે—

(૧) મહિના સાથે સંબંધવાળાં દરેક ધર્મકાર્યો શુભ-રાત્રી બીજા મહિનામાં આરાધાય.

(૨) સંવત્સરી પર્વ બીજા ભાદરવા શુ. ૪ને દિવસે થાય.

જૈનશાસ્ત્રોમાં પર્વતિથિની વ્યવસ્થા ઉપર શ્રમાણે આદેશી છે, જેનો સારાંશ નીચે મુજબ છે—

(૧) લૌકિક પંચાંગમાં પર્વતિથિની વધઘટ-હોયત્યારે પૂર્વતિથિની અને તે (પૂર્વતિથિ) પણ પર્વતિથિ હોયતો પૂર્વંતર તિથિની વધઘટ કરવી.

(૨) ભાદરવા શુદ્ધિ પાંચમની અનન્તર રાત્રિએ ચૌથ-સંવત્સરી કરવી.

પ્રકરણ-૩ આચાર્યોનાં ફરમાનો—

પ્રાચીન અને અર્વાચીન જૈનચાર્યોએ પણ પર્વતિથિને અંગે સમય સમયપર ઉપરોક્ત વ્યવસ્થાને આધારેજ આજ્ઞાઓ પ્રવર્તાવી છે, જે પૈકીની કેટલીક નીચે મુજબ છે—

(૧) દશાશ્રત સૂત્રના ચૂર્ણિકાર ફરમાવેછે કે—
“ જૈનમુનિઓ અભિવર્ધિત સંવત્સરમાં માસ વધે ત્યારે અષાઢી પૂનમ ચૌદશે કરે અને ત્યારથી ચોમાસાનો હિસાબ ગણે^{૧૯+}

ખુલાસો—જૈનમુનિઓ અષાઢી પૂનમે અથવા પાંચપાંચ દિવસ પછી, એમ છેવટે અષાઢી પૂનમથી ૫૦મે દિવસે ભાદરવા શુદ્ધિ પાંચમને દિવસે ચોમાસું રહેતા હતા. એટલે અષાઢી પૂનમ એ ચોમાસાની વ્યવસ્થા માટે સ્તંભતિથિ છે. બીજી તરફથી પ્રાચીન ગણિત પ્રમાણે પાંચ વર્ષનેા યુગ એ સુગના પાંચમા અભિવર્ધિત સંવત્સરમાં અષાઢ એ પડતા હતા, અને બીજા અષાઢ શુદ્ધિ પૂનમનેાક્ષય જ થતો હતો છતાંય જૈનાચાર્યો બીજા “ અષાઢની ચૌદશને પૂનમની સંજ્ઞા આપી ચોમાસાની વ્યવસ્થા કરતા હતા. પૂ. ચૂર્ણિકાર

+૧૯. અભિવર્ધિતવસંવચ્છરે જત્ય અહિમાસો પડતિ તા આષાઢ પૂર્ણિમાઓ વીસતિરાતે ગતે મ્મણતિ ઠિતામોત્તિ । (ચૂર્ણિ)

મહારાજાએ ઉક્ત પાઠમાં બીજા અષાઠ શુદ્ધી ૧૪થી ચોમાસાના દિવસ જણાવ્યા છે એટલે સ્પષ્ટ છે કે પર્વતિથિ ઘટે ત્યારે પૂર્વની તિથિ પર્વતિથિની સંજ્ઞાને પામે છે.

આચાર પ્રકરણ-નિશીય ચૂર્ણિ ઉ. ૧૦માં પણ પૂનમના ક્ષયે ચૌદથે પૂનમ સ્થાપી છે.

(૨) પૂ. શ્રી કાલિકાચાર્ય મહારાજ ફરમાવે છે કે—(વી. નિ. સં. ૪૫૭)—“ભાદરવા શુદ્ધિ—પાંચમની અનાગત ચોથે સંવત્સરી પર્વ આરાધવું.”^{૨૦}

પુષ્પાસો—પૂ. કાલિકાચાર્યે મહોત્સવ પૂર્વક પ્રતિષ્ઠાન પુરમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં આચાર્યે જણાવ્યું કે ભાદરવા સુ. પને દિવસે સવત્સરી પર્વ છે. એટલે શાલિવાહન રાજાએ વિનતિ કરી કે તે દિવસે પ્રજા ઈન્દ્રમહોત્સવ ઉજવવાની છે, માટે તેમાં જવું પડશે એટલે હું સંવત્સરીને આરાધી શકીશ નહિ. તેા કૃપા કરીને છઠ્ઠે સંવત્સરી પર્વ કરો. આચાર્ય મહારાજે જણાવ્યું કે પાંચમની રાત્રિ વટાય નહીં. આથી રાજાએ પુનઃ વિનતિ કરી કે તેા અનન્તર ચોથે સંવત્સરી કરો. આચાર્ય મહારાજે ઉત્તર આપ્યો કે એમ કરીશું. ત્યારથી ચોથે સંવત્સરી પ્રવર્તી. પછી શ્રીસંઘે ૩૬૦ દિવસનો મેળ મેળવવા હંમેશને માટે ભાદરવા શુ. પની અનન્તર ચોથે સંવત્સરી કાયમ કરી છે. આ ચોથ પાંચમની વચ્ચે અહોરાત્ર ન

૨૨૦. તોપ (રત્ના) મળિયં તો અણાગયીવ ચ્ચત્થીવ પજ્જોસ-
વિજ્જત । આયરિણ મળિયં-પર્વં ભવત । તીવ ચ્ચત્થીવ
પજ્જોસવિત્તં ।

—(નિશીયચૂર્ણિ, ઉ. ૧૦)

હોવો. જોઈએ. આચાર્ય મહારાજે “ પાંચમની અનન્તર ચોથ કહીને સંવત્સરીની ઠીક વ્યવસ્થા કરી આપી છે, જેને આધારે નીચે મુજબ સંવત્સરી ચોથ આવે છે.

(૧) ભાદરવા શુદ્ધ ઉદયવતી પાંચમની પૂર્વે ઉદયવતી ચોથે સંવત્સરી.

(૨) ભાદરવા શુદ્ધ પદ્મદે તેો ચોથે પાંચમ અને ટિપ્પણી તેની અનન્તરવતી ઉદયવતી ત્રીજે ચોથ સંવત્સરી.

(૩) ભા. શુ. ૫ વધે તેો બીજી પાંચમે પાંચમ અને ટિપ્પણીનો પહેલો પાંચમ એજ ચોથ સંવત્સરી.

(૪) ભા. શુ. ૪ વધે તેો ભા. શુ. પાંચમે પાંચમ અને ટિપ્પણીનો ઉદયવતી ત્રીજે ચોથ સંવત્સરી.

(૫) ભા. શુ. ૪ વધે તેો ભા. શુ. પાંચમે પાંચમ અને બીજી ચોથે ચોથ સંવત્સરી.

૧. ક્ષયે પૂર્વાં, ૨. પંચમી તિથિહુટિતા અને ૩. શુદ્ધ તિથિ પદ્મદેની એ નિયમે પણ ઉપર પ્રમાણે જ સંવત્સરીની વ્યવસ્થા થાય છે. એટલે ચોથ પાંચમનું એડિયું પર્વ આદેસ્યું છે. ૨૧૫

પાંચમની સંવત્સરી ચોથે આવી તેમ પૂનમની ચોમાસી

૫૨૧. આ સિવાય કેટલીક બીજી અનન્તરતાઓ નીચે મુજબ છે-
 અ. ચંદ્રમાસીના અનન્તર-બાજે-દિવસે યાત્રા, મુર્નિવહાર.
 બ. ભ. મહાવીરસ્વામીનું નિર્વાણ અમાસે અને શ્રી જૌતમ સ્વામીનું ક્વગત્તાન એકમે, છતાંય ચૌદશની દિવાળી હોય ત્યારે પણ મહાવીર સ્વામીના દેવવંદન અને પછી અનન્તરપણે તેજ રાત્રે મણુપર શ્રી જૌતમસ્વામીનાં દેવવંદન અને જાપ. ક-ચૌદશની પૂર્વે અનન્તર સત્રિએ તેરશનું પ્રતિક્રમણ. ઢ-સંવત્સરી ચોથની અન્તર રાત્રિએ તેરશના જેવું પ્રતિક્રમણ કરવું વગેરે. ૬-સંવત્સરી અને તેની પહેલાનાં અનન્તર ચાર દિવસ એ પાંચ દિવસે નવસૂક્ષ્માં શ્રોકલ્પસૂત્ર વાંચવું વિગેરે

ચૌદશે આવી છે. એટલે ચૌદથ પૂનમ અને ચૌદશ અમાસ પવેમાં પણ અનન્તરતા રખાય છે.

(૩) પૂ. ઉમાસ્વાતિવાચક ફરમાવે છે કે ... (વિક્રમની ત્રીજી શતાબ્દિ) “ ક્ષયમાં પૂર્વ તિથિ કરવી, વૃદ્ધિમાં પછીની તિથિ કરવી તથા ભગવાન શ્રી મહાવીરનાં જ્ઞાન અને નિર્વાણ લૌકિક માન્યતાએ કરવાં. ”^{૨૨+}

ખુલાસો—પૂ. ઉમાસ્વાતિજી મહારાજ પૂર્વધર આચાર્ય છે, આદિ સૂત્રકાર છે. તેઓએ તત્ત્વાર્થસૂત્ર પ્રથમરતિ પ્રકરણ વગેરે ૫૦૦ અંથો બનાવ્યા છે. જે પૈકીના આજે જે ત્રણ અંથો ઉપલબ્ધ થાય છે. તેઓનાં સમયે જૈનોમાં લૌકિક અને લોકોત્તર બંને પંચાંગોની પ્રવૃત્તિ હતી આથી તેઓએ ક્ષય-વૃદ્ધિના પ્રસંગે તિથિવ્યવસ્થા કરવા સુત્રરૂપે ક્ષયેપૂર્વાબ્દોના પ્રલોક બનાવ્યો છે. આ પ્રલોક કયા અંથોના છે તે જાણમાં નથી. કિન્તુ શ્રાદ્ધવિધિ, ધર્મસંબંધ સેનપ્રશ્ન વગેરે શાસ્ત્રોમાં-અંથોમાં તેઓના આ ફરમાનનું પ્રદોષ તરીકે અવતરણ મળે છે. આ પ્રલોકની મતલબ એવી છે કે— તિથિ ઘટે ત્યારે પૂર્વ તિથિને તે તિથિ માનવી (અર્થાત —પૂર્વતિથિને ક્ષય કરવો), તિથિ વધે ત્યારે પછીની તિથિને તે તિથિ માનવી (અર્થાત—પહેલી તિથિને તે તિથિ તરીકે ન માનવી)તીર્થંકર ભગવાન શ્રી.મહાવીરસ્વામીનાં જ્ઞાન અને નિર્વાણ લૌકિક માન્યતાએ કરવા.^{૨૩+}

+૨૨. ક્ષયે પૂર્વા તિથિઃ કાર્યા, વૃદ્ધી કાર્યા તથોક્તા ।

શ્રીવીરજ્ઞાનનિર્વાણં કાર્યં લોકાનુગૈરિહ ॥ ૧ ॥

+૨૩ ક્ષયે-તિથેઃ ક્ષયે ક્ષયે સતિ વા. કાર્યા—ક્ષીણાયાઃ સ્થાને તત્તિથિત્વેન કર્તુ યોગ્યા, પૂર્વા તિથિઃ—પૂર્વસ્થિત તિથિ-રેવ । કોડ્ઠ્યઃ ? અષ્ટમ્યાઃ ક્ષયે ઉપસ્થિતે અષ્ટમી સંબંધી કાર્યકરણસમર્થા પૂર્વસ્થિતા સપ્તમીતિ । સપ્તમ્યેવાષ્ટ-મીત્યર્થઃ ।

જોનોમાં પર્વ તિથિની વધઘટ ન થાય એવી જે માન્યતા પવતો છે તેનું મૂળ આ આજ્ઞા છે પૂ. વાચકલ મહારાજનો આ આજ્ઞા તે ઉદ્યતિથિ નિયમના અપવાદ રૂપ છે. જ્યાં અપવાદનો પ્રસંગ હોય ત્યાં ઉદ્યનો નિયમ ગોણુ ખનો જાય છે, એટલે તિથિની હાનિવૃદ્ધિ કે દિવાલીના પ્રસંગે ઉદ્ય તિથિનો આગ્રહ રાખવો નહિં.

(૪) શ્રી ઠેવન્દ્રસૂરિલ મહારાજ કરમાવે છે કે- પૂનમ અને અમાસની વધઘટમાં તેરસની વધઘટ કરવી. બા. શુ. પની વધઘટમાં પણ એ જ રીતે કરવું.^{૨૪+}

ખુલાસો—તપાજ્ઞમાં પર્વ તિથિની વધઘટ ન થાય એવું એકજ નિયત ધોરણ ચાલે છે.

પૂ. આ. શ્રી. કુલમંડનસૂરિલ મહારાજનો પ્રધોષ છે કે—(વિક્રમની પંદરમી સદી “ત્રણે ચોમા- સીમાં પૂનમ ઘટે ત્યારે તેરસનો ક્ષય કરવો.”^{૨૫+}

+૨૪ જહા પૂણિમાખર તેરસીખઓ હવદ,તમ્હા પુણિમાબુદ્ધિપ વિ તેરસી બુદ્ધિજા હવ વયણં પુવ્વસુરિહિં મણિયં હિતિ ઘચનાત્ ।

માદ્વપદશુક્લપંચમ્યાં વર્ધિતાયામપિ વર્ધિતપૂણિમા ઘદવસેયમિતિ । (યતિદિનકૃત્ય સમાચારી પૃ. ૩૧)

+૨૫ આસાદકસિયફગ્ગુઘ-માસાણ જા પુણિમા હુંતિ ।

તાસ ખચં તેરસીપ, મણિઓ વીયરામેણ ॥ ૧ ॥

આ સિવાય પ્રાચીન મહારાજોમાં સંખ્યાતંબ છૂટક પાનાંઓ મળે છે, જેમાં પર્વતિથિની વધઘટ મટે યતિદિનકૃત્ય સમાચારી પ્રમાણે જ નિશ્ચયે આપેલા છે.

ખુલાસો—આ ગાથા તેઓના કયા ગ્રંથની છે તે જાણી શકાયું નથી. પરંતુ દશાશ્રુતચૂર્ણિમાં પૂનમનો ક્ષય હોવા છતાં પૂનમનો ક્ષય સ્વીકાર્યો નથી, પૂનમને કાયમ કરી છે એજ ધ્વનિ આ ગાથામાં છે. પ્રાચીન હિસાબે તો આ ત્રણે પૂનમે ચોમાસી પર્વ તિથિઓ છે. તપાગચ્છ પર્વ ક્ષય માનતો નથી એ હિસાબે અહીં તેરથનો ક્ષય આદેશ્યો છે.

(૬) પૂ. આ રત્નશેખર સૂરિ મહારાજ કરમાવે છે કે—(પંદરમી સદી)

“ તિથિની વ્યવસ્થા—સવારે છઠા આવશ્યકમાં પચ્ચક્ષપાણના સમયે જે તિથિ હોય તે પ્રમાણ છે. લોકમાં પણ સૂર્યોદયથી જ દિવસ આદિનો વ્યવહાર ગણાય છે (કરાય છે) ચોમાસી વગેરે પર્વો માટે ઉદયતિથિ લેવી. (૧) પૂજા વગેરે ઉદયતિથિએ કરવાં. (૨) ઉદયતિથિ પ્રમાણ છે. બીજી તિથિએ કરવાથી આજ્ઞાભંગાદિ દોષો લાગે. (૩) પારાશર સ્મૃતિમાં પણ કહ્યું છે કે સૂર્યોદય વખતની અદ્યતિથિ પણ સંપૂર્ણ છે, ઉદય વિનાની મોટી તિથિ પણ સંપૂર્ણ નથી, એમ જાણવું. (૪) ઉમાસ્વાતિ વાચકનો પ્રદોષ સંબંધાય છે કે—ક્ષયમાં પહેલાંની તિથિ કરવી, વૃદ્ધિમાં બીજી તિથિ કરવી અને શ્રી વીરજ્ઞાન-નિર્વાણનો મહોત્સવ અહીં લોકને અનુસારે કરવો.^{૨૬} અર્થાત પહેલાં આ રીતે

+૨૬ તિથિશ્ચ પ્રાતઃ પ્રત્યાખ્યાન વેલાયાં યા સ્યાત્ સા પ્રમાણં,
સૂર્યોદયાનુસારેણૈવ લોકેऽપિ દિવસાદિવ્યવહારાત્ ।
આહુરપિ-ચાઝમ્માસિયવરિસે,પક્ષિન્નયપંચટ્ટમીસુ નાયઠ્ઠવા ।
તાઓ તિહીઓ જાસિં ઉદેહ સુરો તીહં તિહિપ ઉ કાયઠ્ઠવં

આરાધ્ય તિથિની વ્યવસ્થા કરવી અને પછી તે આરાધ્ય તિથિએ જ તેની આરાધના કરવી).

(૭) પૂ. મહોપાધ્યાય શ્રી. દેવવિજયજી વાચકઃ કુરમાવે છે કે—(સં. ૧૫૫૩ની આસપાસ)—“ પૂનમ ઘટે ત્યારે તેરશ ઘટાડવી, બીજ વગેરે પર્વતિથિ ઘટે ત્યારે પૂર્વતિથિ ઘટાડવી, અમાસ ઘટે ત્યારે તેરશ ઘટાડવી પૂનમ—અમાસ વધે ત્યારે તેરશ વધારવી ”૨૭+

ખુલાસો—સંવત ૧૫૭૭માં સુ. રૂપવિજયજી મહારાજે પર્વતિથિ નિર્ણયની બીજી કોપી કરેલ છે. તેની પાછળ સુનિ રામવિજયજી લખે છે કે પૂનમિયા મતના જવાબમાં આ નિર્ણય કરેલ છે. પૂ. આ. શ્રી આણંદવિમલસૂરીશ્વરજી મહારાજાએ પૂનમની વધ-ઘટમાં તેરસની વધઘટ માની છે ગત સાલમાં એટલે ૧૫૭૬ માં બે શ્રાવણી પૂનમ હતી. બંધારે પૂજ્ય આચાર્યદેવે બે તેરશ કરી છે. અને શ્રીસંઘને પણ એજ આજ્ઞા કરમાવી છે અને એજ પ્રમાણે કરેલ છે. આ ઉપરથી આ કરમાનની મહત્તા સમજી શકાય તેમ છે.

॥ ૨ ॥ उद्यंमि जा तिही, सा पमाणमिअरिइ कीरमा-
णीप । आणाभंगणवत्थमिच्छत्त विराहणं पावे ॥ ३ ॥
पारांशरस्मृतावपि--आदित्योद्यवेलायां, या स्तोकाऽपि
तिथिर्भवेत् । सा संपूर्णेति मंतव्या, प्रभुता नोद्यं विना
॥ १ ॥ उमास्वातिवाचकप्रघोषश्चैवं श्रुयते-क्षये पूर्वा
तिथिः कार्या वृद्धौ कार्या तथोत्तरा । श्री वीरज्ञाननिर्वाणं,
कार्यं लोकांनुगैरिह ॥ १ ॥

—(શ્રાદ્ધપદિ)

†૨૭ આસાદકત્તિયફગુણમાસે સ્વઓ પૂર્ણિમા હોઈ । તાસ

(૮) જમદગુરુ શ્રી. હીરવિજયસુરિ મહારાજ
કરમાવે છે કે (વિ. સં. ૧૬૪૦ લગભગ)—અ “યદિ ચોદશે
કલ્પ વંચ્યામ્, અથના અમાસ આદિની વૃદ્ધિમાં અમાસે કે
એકમે કલ્પવંચ્યાય ત્યારે છઠ્ઠ ક્યારે કરવો ? તેનો ખુલાસો
એ છે કે—છઠ્ઠ તપ માટે દિવસનો નિયમ નથી, યથારુચિ
કરો. આમાં આશ્ચર્ય શાનો ? ” ૨૮+

ખુલાસો—ચોદશ કે કલ્પધર એક થવાથી, અથવા
ચોદસ કે કલ્પધર વચ્ચે એક દિવસનું અંતર પડવાથી જ
આ પ્રશ્ન જાડે છે. એટલે તેમ થવાના કારણભૂત નીચે મુજબ
લૌકિક તિથિઓ આવે ત્યારે આ પ્રશ્ન જાડે છે. (સંવત્સરીને
પાંચમે અનન્તર દિવસે કલ્પધર હોય)—

સ્વઓ તેરસોપ, મળિઓ જિણવરિંદેહિ ॥ ૧ ॥ સીયા
પંચમી મહુમી. પગારસી, ચડડસી ચ । તાલ સ્વઓ
પૂવ્વતિહિપ, અમાવાસાપ વિ તેરસી ॥ ૨ ॥ તથા ચાગમે-
મહુમી ચડડસી ઉદિહા પુણિમાહસુ પવ્વતિહિસુ સ્વઓ ન
હવેહ । હમ વચણપ્પઓ । હતિ વચનાત્ । જમ્હા પૂણિમાશ્વપ
તેરસીસ્વઓ હોહ તમ્હા પૂણિમાવુહિહપ વિ તેરસી
વુહિહજ્જા, હહ વચણ પૂશ્વસુરિહિ મળિયં હતિ વુહ્હસમા-
ચાર્યા । તથા સોક્કતં-પક્કલંતે તહ માસંતે જા ભવે પૂણિમા
વુહિહપ તો તેરસોપ મળિયા કરિજ્જ જિણઆણાપ ।

(શાસ્ત્રીય પુરાવ નં. ૮ પ. ૧૦)

+૨૮ યદા ચતુર્વહ્યાં કલ્પો વાચ્યતે અમાવાસ્યાંક વૃદ્ધૌ વા
અમાવાસ્યાં પ્રતિપદિ વા કલ્પો વાચ્યતે તદા પષ્ટતપઃ
ક્વ વિધેયમ્ ? હતિ પ્રશ્નોઽશ્નોક્કરમ્-પષ્ટતપોવિવાષે
વિનનૈયત્યં નાસ્તીતિ, યથાચ્ચિ તદ્વિધેયમિત્તિ, કોઽ-
ત્રાઽપ્રહઃ ? ।

—(હીર પ્રશ્ન)

૧. ભા. શુ. ૧ વગેરે કોઈ તિથિ ઘટે તો ચૌદશે કલ્પધર આવે, અમાસ વધે અને એકમ વગેરે ઘટે ત્યારે પણ લૌકિક પ્રથમ અમાસે—લોકોત્તર ચૌદશે કલ્પધર આવે.

૨. અમાસ વગેરે છ તિથિઓ વધે—ઘટે નહી, અથવા અમાસ વધે કે ઘટે અથવા એકમ વગેરે તિથિઓમાં યુગપત્ વધઘટ થાય ત્યારે અમાસે કલ્પધર આવે.

૩. એકમ આદિ વધે તો પહેલી એકમે અથવા ઉદય એકમે કલ્પધર આવે.

અહીં અમાસની વધઘટ કાલમ રાખવાથી આ પ્રશ્ન ઊઠ્યો છે, એમ માની લેવાની જરૂર નથી વળી અહીં પ્રશ્નનું ઉત્થાન અમાવાસ્યાદિ ક્ષયેથી કર્યું જ નથી. અમાવાસ્યા-વિવૃદ્ધેથી કરેલ છે. કમકે લૌકિક અમાસના ક્ષયે—ચૌદશે કલ્પધર આવતો જ નથી. માટે જ અહિ અમાવાસ્યાદિ ક્ષયે લખ્યું જ નથી. હાં, દેડલી—દ્વીપકન્થામથી અમાસ વધતાં પણ ચૌદશે કલ્પધર આવે છે, જે આપણે ઉપર જોઈ ગયા ક્રીએ માટેજ અમાસ આદિના ક્ષયે જ ચૌદશે કલ્પધર આવે એ વસ્તુને પ્રશ્નકાર મહર્ષિ મહારાજ સ્વીકારતા જ નથી. એકંદરે આ આખો પ્રશ્નોત્તર અમાસની વધઘટ થાય તો તેરશની વધઘટ કરવી એનું સમર્થન કરે છે.

જ વળી પૂ. જગદ્ગુરુ મહારાજ ફરમાવે છે કે—
“પાંચમ તૂટે ત્યારે તેનું તપ પૂર્વ દિવસે કરવું પૂનમ ઘટે ત્યારે તેનો તપ તેરશ-ચૌદશે કરવો. બૂલી જવાય તો એકમ લેવી.”^{૨૯}+

+૨૯ પંચમોતિથિસ્તુડિતા ભવતિ તદા તત્તપઃ પૂર્વસ્યાં તિથૌ

ખુલાસો-પાંચમ ઘટે તો તેનું તપ ચોથે જ પાંચમ હોવાથી તે દિવસે થાય પૂનમ ઘટે તો તેનું તપ ચૌદશે અને ચૌદશનું તપ તેરશે થાય (આવે) એટલે ક્ષયે પૂર્વાંના નિયમે જે તિથિ બદલાય અહીં ત્રયોદશ્યાં ચતુર્દશ્યાં વા લખ્યું નથી. છઠ્ઠી આવશ્યકતા બતાવી છે અને ત્રયોદશી-ચતુર્દશ્યોઃ એમ દિવચન લખેલ છે.

(૯) પૂ. આ. વિજયસેનસૂરિભી મહારાજા ફર-
માવે છે કે (સં. ૧૬૫૨ લગભગ) —“શ્રી પદ્માનંદગણિભી
મહારાજાએ પૂછ્યું કે—આઠમ આદિ વધે ત્યારે પૂર્વ દિને
પ્રત્યાખ્યાત વેલાએ અને આખો દિવસ આઠમ છે તેની
આરાધના કરીએ તો પૂરી આઠમની આરાધના થાય છે.
બીજે દિવસે માત્ર એ ઘડી આઠમ છે, પછી નોમ છે. તેની
આરાધના કરીએ તો સંપૂર્ણ આઠમની વિરાધના થાય છે.
માટે પહેલી આઠમની આરાધના ઠોક છે? તેના ઉત્તરમાં
પૂ. આચાર્ય મહારાજા ફરમાવે છે કે-ક્ષયમાં પૂવતિથિ
કરવી અને વૃદ્ધિમાં ઉત્તર તિથિ કરવી—એ વાચકભી મહા-
રાજના વચન પ્રમાણે બીભી આઠમ તેજ આઠમ છે,^{૩૦}+

ક્રિયતે, પૂર્ણિમાયાં ચ વૃદ્ધિતાયાં ત્રયોદશીચતુર્દશ્યોઃ ક્રિયતે,
વિસ્મૃતી તુ પ્રતિપદ્યપિ ।

(હીરપ્રશ્ન પ્ર. ૪ પ્ર. ૫. ૫૦ ૩૨)

+૩૦ ક્ષયે પૂર્વાં તિથિઃ કાર્યા, વૃદ્ધૌ કાર્યાં તથોત્તરા । इति
उमास्वातिवाचकवचनप्रामाण्यमिति ॥ ૧૮૫ ॥

(સેનપ્રશ્ન ૭, ૩, ૫. ૬૭)

(૧૦) પૂ. ઉ. મ. શ્રી ધર્મસાગરજી મહારાજા
કૃપાભાવે છે કે (સં. ૧૬૪૦ની લગભગ) “હૃદય તિથિ ન મળે
તો પહેલાંની તિથિએ ક્ષીણ મનાય છે; કિન્તુ પૂર્વોક્ત
પર્વતિથિએ ક્ષીણ મનાતી નથી. અને પહેલાંની તિથિ
પોતાની સંજ્ઞાવાળી રહેતી નથી. ૪૨+ ચૌદશ ઘટે ભારે
તેરશને મુખ્યતાએ ચૌદશ કહેવી, નહીં તો ક્ષીણ
આઠમનું અનુષ્ઠાન સાતમે કરવાથી આઠમનું અનુષ્ઠાન નહીં
બને. આ વસ્તુ ણાળગોપાળ પ્રસિદ્ધ છે કે આજે અમારે આઠમનો
પોસહ છે, ઇત્યાદિ વચનનો અપવાપ કરવાથી ગાંડા
ગણાશે. ” “ તેને તેરશ કહેવાયજ નહીં પ્રાયશ્ચિત્તાદિ
વિધિમાં ચૌદશજ કહેવાય. ” તેરશ ચૌદસ બની બાય છે
છતાંય તેને તેરશ કહેવી એતો નરી મુખતાજ છે.

- +૩૧ A-અહ કહિવિ ન લભંતિ તાઓ સુતગમેણ જુતાઓ ।
તા અવરવિદ્ધ અવરાવિ હુજ્જ ન હુ પુવ્વ તવિવ્હા ॥ ૧ ॥
B-મુખ્યતયા ચતુર્દશ્યા પવ વ્યપદેશો યુક્તઃ । અન્યથા
ક્ષીણાષ્ટમીકૃત્યં સપ્તમ્યાં ક્રિયમાણં અષ્ટમીકૃત્યવ્યપદેશં
ન લભેત, ન ચેષ્ટાપત્તિઃ, આબાલગોપાલં પ્રતીતમેવ
અઘાષ્ટમ્યાઃ પૌષ્ઠોઽસ્માકમિતિ પતદ્રચનવક્તૃપુરુષાનુ-
જુષ્ટીયમનાનુષ્ઠાનાપલાપત્વેનોમસ્યપ્રસંગાત્ । C-નનુ
ઔદયિકતિથિસ્વોકારાન્યતિથિતિરસ્કારપ્રવળયોરાવયોઃ
કથં ત્રયોદશ્યા અપિ ચતુર્દશીત્વેન સ્વોકારો યુક્ત ઇતિ
ચેત્ ? સત્યં. તન્ન ત્રયોદશીતિ વ્યપદેશસ્યાપ્યસંભવાત,
કિન્તુ પ્રાષ્ઠિક્તાદિવિધો ચતુર્દશ્યૈવેતિ વ્યપવિશ્યમાન-
ત્વાત્ । (સદૃશ્ય ૧૫૧, અંક ૪ પૃ. ૨૦૦ યેનેત્યં
(૫૧૧૦ ૧૪)

ખુલાસો—ઉપાદયાયજી મહારાબ્જે ખરતરગચ્છને સમબલવા માટે તરતરગિણી ગ્રંથ ખતાવેલ છે, જેમાં ઉપર મુખ્ય અનેક વાક્યો છે. આ ગ્રંથમાં લોગસમાપ્તિ વગેરે અનેક નવીન યુક્તિઓ પણ આપી છે, જે પરવાદીને સમબલવા માટે ઉપયોગી છે.

(૧૧)ખરતરગચ્છના ઉ. જયસોમ ગણીના શિષ્ય ઉગુણવિનયજી સં. ૧૬૬૫માં રચેલ ઉત્સૂત્ર ખંડન ગ્રંથમાં વિધાન કરે છે કે “તપગચ્છમાં જે પૂનમ હોય ત્યારે પહેલી પૂનમે ચૌદશ કરાય છે” તથા અમાસ પૂનમ વધે ત્યારે ઉદય ચૌદશને તેરશ ખતાવી ઉદય ચૌદશે આરાધનાનો નિષેધ કરવામાં આવે છે” +૪૨

ખુલાસો—ખરતરગચ્છ અધિક મહિનો હોય ત્યારે ધીજમાં ધર્માનુષ્ઠાન કરે છે, કિન્તુ સંવત્સરી પર્વતો જે શ્રાવણ હોય ત્યારે ધીજ શ્રાવણમાં અને જે ભાદરવા હોય ત્યારે પહેલા ભાદરવામાં આરાધે છે. આક્રમ ઘટે ત્યારે તેની આરાધના સાતમે, ચૌદશ ઘટે ત્યારે તેની આરાધના પૂનમે અમાસે અને ભાદરવા શુ, ૪ ઘટે ત્યારે તેની આરાધના પાંચમે કરે છે. અને પર્વતિથિ વધે ત્યારે પહેલી તિથિને પર્વતિથિ માને છે એટલે જે ચૌદશ હોય ત્યારે પહેલી ચૌદશે પાક્ષિક કરે છે. પોતાની આ માન્યતાથી તપગચ્છની માન્યતા કેટલી બિન્ન છે તે ઉ. ગુણવિનયજીએ ઉપરના

+૪૨ અન્યચ્ચ વૃદ્ધો પાક્ષિકં ક્રિયતે શ્વં કિમ્? (૨૦) અમાવાસ્યા પૂર્ણિમાવૃદ્ધો સ્વર્યોદયયુક્તામુદ્યચ્ચતુર્દશી-દ્વિતીયાં ત્રયોદશીં મત્વા (ઉત્સૂત્ર ખંડન પૃ ૬)

શબ્દોમાં સ્પષ્ટ કરેલ છે. આથી નક્કી છે કે તપાગચ્છમાં એ સમયે પહેલી પૂનમે કે અમાસે ચૌદશ થતી હતી. ચૌદશે તેરશ થતી હતી. અને તેરશની વૃદ્ધિ થતી હતી.

(૧૨) મહોપાધ્યાય શ્રી વિનયાવજ્રયજી મહા-શાળના શિષ્ય સુ. રૂપાવજ્રયજી લખે છે કે (સં. ૧૭૯૨)—“ચતુર્ધ્વાને ક્ષય ન થાય, તેની વધઘટમાં પૂર્વ તિથિ વધે ઘટે, પૂનમ અમાસની વૃદ્ધિ હાનિમાં તેરસની વધઘટ કરવી. પદ ઘડીની શુદ્ધ તિથિ હોય એ લેખે પૂનમે પૂનમ પહેલી પૂનમે ચૌદશ, ચૌદશે બીજી તેરશ અને તેરશે પહેલી તેરશ થાય છે, એજ રીતે ભા. શુ. પની વધઘટમાં ત્રીજની વધઘટ કરવી.” ૩૩+

+૩૩ અટ્ટમી ચ્વડશી પુર્ણિમા ઉદિદ્વાહ પવ્વતિહીપસુ સ્વઓન
હવિજ્જહ્ । જમ્હા પુર્ણિમાસપ્ તેરસીસુઓ પવ્વમેવવુદ્ધિપ
વિ જાયહ્ । ઇચ્ચાહ્ ॥ વૃદ્ધૌ ઉત્તરા તિથિઃ કાર્યેતિ વચનાત્
પકૈવ ઉદયવતી પુર્ણિમા ગૃહ્યતે. સા તુ દ્વિતીયૈવ । ન તુ
આદ્યા । આદ્યા તુ સામાન્યા અપર્વરૂપા, અતપચ તસ્યા
વૃદ્ધૌ ત્રયોદશ્યામેવ ન્યાસઃ ક્રિયતે સ્થાપ્યતે इत्यर्थः
પ્રથમપિ તવ ન રોચતે તર્હિ પંચ કુરુ વર્ધિતાયા આદ્ય-
પૂર્ણિમાયા ઘટિકાશ્ચતુર્વશ્યાં સ્થાપ્યાઃ સ્થાપિતત્વેન ચ
વર્ધિતા ચતુર્વશો, ઘટિકાયાઃ ત્રયોદશ્યાં સંયોજના
કાર્યા, પંચ રીત્યાડપિ આગમશૈલ્યાપિ અપર્વરૂપા ત્રયો-
દશ્યેવ વર્ધિતા ભવતિ । યદ્યેવમપિ તવ ન રોચતે તર્હિ
પ્રથમાં પૂર્ણિમાં પરિત્યજ્ય દ્વિતીયાં પૂર્ણિમાં ભજ । એવ
મમુના પ્રકારેણેવ ભાદ્રપદશુક્લપંચમ્યાઃ ક્ષયે વૃદ્ધૌ ચ
તૃતીયસ્થાનવર્તિન્યાસ્તૃતીયાયાઃ ક્ષયં વૃદ્ધિં ચ કુરુ ।

(શાસ્ત્રીય પુરાવા)

(૧૩) પૂ. આ શ્રી વિજયદેવસૂરિસંઘના પદ-
ક્રમાં વિધાન છે કે (સં. ૧૮૯૫) -“ પૂતમની વધઘટમાં
તેરસની વધઘટ કરવી. ” ૪૪ +

બુલાસો-પૂ. જગદ્ગુરુ મહારાજએ ચૌદશ પૂતમનું તપ તેરશ
ચૌદશે આદેશ્યું છે. પરંતુ ભૂલી જાય તો એકમ પણ પૂતમના
તપ માટે લેવાની કહી છે. આથી આનંદસૂરિગચ્છના સ્તિઓ
પૂતમની વધઘટમાં એકમની વધઘટ કરવા લગ્યા. એટલે વિજ-
યદેવ સૂરિઓએ તેનો નિષેધ કરી પૂર્વાચાર્યોના શાસ્ત્રીય પાઠો
પ્રમાણે પૂતમની વધઘટમાં ઉપર પ્રમાણે તેરશની વધઘટ
આદેશી છે. અત્યારે આ વિજયદેવસૂરિ સંઘના દરેક મુનિઓ
આ પદક્રના આધારે પ્રવૃત્તિ કરે છે.

(૧૪) પૂ. શ્રી રૂપવિજયજી મહારાજ કરમાવે છે કે
(સં. ૧૮૬૬ માગસર શુદ્ધિ ૧) આ સાલ કાર્તિકી પૂતમનો
ક્ષય હતો, કાર્તિકી અમાસ બે હતી અમે તથા ચોરાશિ
ગચ્છવાલા એ બન્ને પ્રસંગે તેરશનો ક્ષય અને વૃદ્ધિ
કરેલ છે. પોષ સુદિ ૧૪ નો ક્ષય છે તો બારસ-તેરસ લેખાં
થશે. પો. શુ. ચૌદશ શુક્રવારે અને શનિવારે પૂતમ થશે
તે બાધ જો. વિગેરે

(૧૫) કવિખડાદુર શ્રી નીપવિજયજી મહારાજ લખે
છે કે (સં. ૧૮૭૧ આસો શુદ્ધિ ૧)ની. અમાસ પુન્યમ ત્રુટતી
હોઈ તે ઉપર દેવસૂરિજીવાલા તેરશ ઘટાડે છે.

(૧૬) તપગચ્છના શ્રી પૂજ વિજયધરજીંદ્રસૂરિજી
બહેર કરે છે કે (સં. ૧૯૩૦ તા. ૧૩-૮-૧૮૭૩)

+૩૪ પુણિમા વૃદ્ધૌ ત્રયોદશીવર્ષનમ્ ' (વિજયદેવસૂરિસંઘ પદક્ર)

“જ્યારે અમાવાસ્યા ત્રિધિ થાય ત્યારે તો જે તેરશ થાયજ છે. એ તો ઘોઠ રસ્તો છે. તેહની તો આશંકા હોયજ નહીં ”

“ અમાશ જે થાય જ નહીં. જ્યાં જે અમાવશ થાય ત્યારે તો જે તેરશ કરીએ છીએ. ”

“ પુનમ તુટે તો તેરશને દિવશે ચૌદશ કરવી ”

“ જે તેરશ કરવાથી કોઈક એમ કહે છે કે તિથિની વિરાધના થાય ઉઘાત તિથિની વિરાધના ન કરવી, કરે તેને મિઠ્યાત લાગે ઇત્યાદિક સેન પ્રશ્નમાં વિશેષથી અધિકાર કહેલું છે. પણ એ ચાલતા દિવસનો પાઠ છે. કેમકે એજ સેનપ્રશ્નમાં તથા હીરપ્રશ્નમાં તથા તરવતરંગિણીમાં કહ્યું છે જે જે અમાવશ્યા તથા જે પુનમ થાય ત્યારે જે તેરશ કરવી ”

“ પર્વની સામાચારી કરતાં નિત્યની સામાચારીમાં ફેરફાર ઉપયોગથી પૂર્વાચાર્ય કરતા આગ્યા છે. ”

ખુલાસો-વિ.સં. ૧૬૨૮ તથા ૧૬૨૬ માં ભા.શુ. ૧ જે હતી આથી આ શ્રી પૂજ્યે એમ બહેર કર્યું કે શ્રા. વ. ૧૩ જે કરવી. સાથે સાથે પુનમ અમાસની વધઘટમાં તપગચ્છની જે મર્યાદા છે તે પણ તેઓ એ તેજ હેંડળીલમાં ઉપર લખ્યા નુજબ શબ્દમાં બહેર કરેલ છે. તે સમય ના પં. રત્નવિજયજી મ. પં. દયાવિમલજી મ. અને પં. મણિવિજયજી દાદા પણ તેમના આ મતને સમ્મત હતા. એમ તેજ હેંડળીલમાં છપાવેલ છે. આથી નકકી છે કે તે સમયે તપગચ્છમાં પુનમ અમાસની વધઘટ થતી હતી. જેમાં આશંકાને કોઈ સ્થાનજ નથી.

(૧૭) સાગરમંચના શ્રી પૂજ શાંતિસાગર સૂરિ
હેંડબીલમાં બાહેર કરે છે કે (સં. ૧૯૨૬ આ. શુ ૧૩
બુધવાર)

A “ પુનમ દ્વિતી હોય તો તેરશ ને ચઉદશ કરવી
ને તેરશને દીવસે ચઉદશ કરવા ભુલી ગયા હોય તો એક
મને દીવસે પુનમનો કૃત કરવો એ પરમારથ છે ”

B “ શાસ્ત્રનો અભિપ્રાય એવો છે કે પર્વ તિથિ વૃધ્ધ થયે
વૃધ્ધિ તિથિ સામેત રાખવી તે ઉપરથી એમ સમજાય છે કે
પાછલી ઉઠીઆત તિથિ ને ફેરવતાં કાંઈ શાસ્ત્ર વિરુધ્ધ
શતું નથી ”

ખુલસો-વિ. સં. ૧૯૨૮ વિ. સં. ૧૯૨૯માં ભાદરવા
શુદ્ધિ ૧ બે હતી શ્રીપૂજ ધરણેંદ્રસૂરિજી એ બે તેરશ
કરવાના પત્રો મોકલ્યા એટલે શ્રી પૂજ શાંતિસાગરસૂરિએ
તેની આ માન્યતાને ખોટી કરાવવા એક હેંડબીલ બાહેર
પાડેલ છે. જેમાં ભા. શુ. ૧ બે થાય એમ સાબીત કરેલ
છે. તેમાં સાથે સાથે એ પણ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે પૂનમ
અમાસની વધઘટ હોય ત્યારે તપમંચમાં તેરશનીજ વધઘટ
કરાય છે. પૂ. આ. શ્રી વિજયસિદ્ધિસૂરિ, આ. જંપૂસૂરિ અને
પં. કલ્યાણવિજયજી મ. જણાવે છે કે આ પ્રસંગે પૂ. શ્રી
મૂલચંદજી મહારાજ વિગેરે મુનિવરો અને શ્રાવકસુબાજી
સ્વચંદ વિગેરે શ્રી પૂજ વિજયધરણેંદ્રસૂરિના વિરોધમાં
હતા અને પૂજ શાંતિસાગરને સમ્મત હતા. આ મતભેદ
ભાદરવા શુદ્ધિ ૧ ની વૃદ્ધિ અંગે હતો, કિન્તુ પુનમ અમા-
સની વધઘટમાં તેરશની વધઘટ કરવી એ રીતને જાને શ્રી

પૂજો તપગચ્છની પ્રાચીન સમાચારી તરીકે માનતા હતા. અને પં.રત્નવિજય મહારાજ, પં. દયાવમલ મહારાજ, પૂ. પં. સુશિલવિજયદાદા, પૂ. શ્રી મૂલચંદ્ર મહારાજ પૂ. વૃદ્ધિચંદ્ર મ. વિગેરે પુનમ અમાસની વધવટમાં તેરશની વધવટ માનનારા હતા. આથી નક્કી છે કે તે સમયે પણ તપગચ્છમાં શાસ્ત્રોના પ્રમાણે પુનમ અમાસની વધવટમાં તેરશની વધવટ થતી હતી,

(૧૮) પૂ. પં. શ્રી ગંભીરવિજય મહારાજે જાહેર કરાવ્યું છે કે (સ. ૧૬૫૨ અં. ૧૧ તા. ૫-૮-૧૮૬૬)

“ચોક્કસ શબ્દો શાસ્ત્રોક્ત છે કે શુદ્ધ ૧૫ ને ક્ષયે શુદ્ધ ૧૩ નો ક્ષય કરવો (જૈનધર્મ પ્રકાશ પુસ્તક ૧૨ અંક ૫).

ખુલાસો—સં. ૧૯૩૭માં ભાવનગરની “જૈનધર્મ પ્રસારક સમાજ”ની સ્થાપના થઈ, તેણે સં. ૧૯૪૧ થી જૈન ધર્મ પ્રકાશ માસિક શરૂ કર્યું છે અને સં. ૧૯૪૨ થી તે સમયના મુનિવરો પૂ. શ્રી મૂલચંદ્ર મહારાજના આદાવર્તી પૂ. શ્રી વૃદ્ધિચંદ્ર મહારાજ અને પં. શ્રી અભિરવિજય મહારાજોએ “પર્વની વધવટ નજ થાય” એ ધોરણને અનુલક્ષીને દોરેલ લાઇનદોરી પ્રમાણે બિંતીયું જૈન પંચાંગ શરૂ કરેલ છે, જે આજે પણ તપગચ્છની એજ લાઇનદોરી પ્રમાણે પ્રકાશિત થાય છે, તે સમયે ચંદ્ર નામે બ્રહ્મપક્ષીય લૌકિક પંચાંગ નીકળતું હતું, તેની તિથિઓને “પર્વની વધવટ ન થાય” એ ધોરણે સંસ્કાર આપી ઉક્ત પંચાંગ બનાવાય છે, ચંદ્ર પંચાંગમાં સં. ૧૯૪૧ થી

આજ સં. ૨૦૦૪ સુધી અનેક વાર પર્વતિથિઓની વધઘટ આવેલ છે, લગભગ સાઠેક “પૂનમ અગાસ” તથા સાઠપ્પા શુદ્ધિ “ચૌથ પાંચમ”ની વધઘટ આવેલ છે. પરંતુ ઉક્ત જૈનપંચાંગમાં કોઈ પર્વતિથિની વધઘટ કરવામાં આવી નથી અને ત્યારથી આજસુધીના પૂનમ સુનિવરો અને શ્રી ચતુર્વિધ સંઘે તેજ પંચાંગના આધારે પર્વોની આરાધના કરી છે. પરંતુ એકપણ પર્વતિથિની વધઘટ માની નથી. વિ, સં, ૧૯૫૨ માં ચંદ્ર પંચાંગમાં ભા, શુ, પનો ક્ષય હતો, જયપુર ઉત્તરને અને કાશીના પ્રદ્વપક્ષીય પંચાંગોમાં ભા, શુ, ૬ નો ક્ષય હતો તેમજ મુંબઈ વડોદરા અને ઘાઠોરના વિવિધપક્ષીય પંચાંગોમાં પણ ૬ નો ક્ષય હતો આથી પ્રશ્ન ઉભો થયો કે—ચૌથ મહાપર્વ છે પાંચમ પર્વતિથિ છે તેનો ક્ષય કરી શકાય જ નહીં તો ત્રીજોનો ક્ષય કરવો કે છઠ્ઠોનો? પૂ. શ્રી આત્મારમણ મહારાજે તે પંચાંગમાં પંચમી પંચાંગના આધારે છઠ્ઠ ક્ષય માનવા જણાવ્યું હતું પણ તેઓ પહેલા જેઠ માસમાં કાલધર્મ પાચ્યા, સુ, મ, શ્રી મોહનલાલજી મહારાજે મુંબઈમાં મુંબઈના પંચાંગના આધારે છઠ્ઠો ક્ષય જહેર કર્યો હતો, આ બધી પરિસ્થિતિને સામે રાખી અંતે પં. શ્રી ગંભીરવિજયજીએ પં. શ્રીધર શિવલાલની સાપેક્ષ સુચનાથી^{૩૫} “આ જોધપુરી પંચાંગ કોઈ સર્વજ્ઞ કથિત નથી”

+૩૫-પં. શ્રીધર શિવલાલે સં. ૧૯૫૨ ના અ. શુ. ૬ પત્ર બપો સૌર પક્ષના પંચાંગમાં છઠ્ઠો ક્ષય થાય છે તે વ્યાજબી છે માટે તમારે છઠ્ઠો ક્ષય માનવો જોઈએ એમ સુચવ્યું હતું.

એમ જણાવી, ચંદુપંચાંગને છેલ્લી બહુ પંચાંગના આધારે છઠ્ઠો ક્ષય બહોર કર્યો. આ વસ્તુ જૈનધર્મ પ્રકાશના ઉક્ત અંકમાં સવિસ્તર રજુ કરવામાં આવી છે, અને તપ-અશ્વિમાં પૂનમ ઘટે તો તેરશ ઘટાડવાનું નિયત ધોરણ છે તે પણ તેજ લેખમાં ઉપર લખેલ શબ્દોથી દર્શાવવામાં આવ્યું છે, આથી નકકી છે કે તે સાક્ષમાં પણ કોઈ બા. શુ. ચોથ પાંચમ પૂનમ કે અમાસની વધઘટ માનનારા ન હતા. આથી મુનિવરો અને શ્રીસંઘે બા, શુ, ૬ નો ક્ષય માન્યો છે અને પૂ. આચાર્ય સાગરાનંદસૂરિજીએ ચંદુને આધારે ત્રિજનો ક્ષય માન્યો છે-કર્યો છે, પણ કોઈએ ચોથ પાંચમનો ક્ષય કર્યો નથી.

(૧૯) સં, ૧૯૧૧ માં પણ તેજ પ્રસંગ બન્યો હતો, અને સં ૧૯૫૨ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરી હતી ત્યારે કોઈએ બા, શુ, ૪ કે ૫ નો ક્ષય કર્યો નથી પૂ શ્રી સાગરજી મહારાજે પણ કપડવંજના સંઘની એકતા માટે સંઘને +અન્યપંચાંગ માન્ય રાખવા દીધું હતું.

(૨૦) જૈન ધર્મપ્રસારક સભાએ સં. ૧૯૮૬ માં બહોર કર્યું છે કે—

“હવે તિથિનો ક્ષય ન કરવાની આપણી પ્રવૃત્તિને અનુસારે શુદ્ધિ ૫ ના ક્ષયે શુદ્ધિ ૪ નો ક્ષય કરવો જોઈએ પરંતુ તે દિવસે સંવત્સરી પર્વનો દિવસ હોવાથી તેનો ક્ષય ન કરીએ તો શુદ્ધિ ૩ નો ક્ષય કરવો જોઈએ.”

+બા.શુ ૩ના ક્ષયના કિસાએ આવવી બાદરવા શુદ્ધિ ૪ના રોજ સકલસંઘને ખમતખામણાં કર્યાં હતાં અને બહુઓનું હતું કે મારી માન્યતા ત્રિજનો ક્ષયની છે પણ તેમ કરતાં સંઘમાં એકતા ન સચવાવ તેમ હોય તો હું તેનો આપહ કરતો નથી.

“શુદ્ધિ ૬ નો ક્ષય કરીએ તો અંદુ પંચાંગથી જુદા જુદા પડીને કરવાનો છે” (જૈનધર્મ પ્રકાશ સં, ૧૯૮૯ ચૈત્ર)

ખુલાસો—આ સાક્ષ્યમાં પણ ભા, શુ, ૫ નો ક્ષય હતો પરંતુ સાથે પાંચમનો ક્ષય કરાયજ નહીં એટલે ત્રીજનો ક્ષય કરવો કે છઠનો ક્ષય કરવો તેજ નિર્ણય કરવાનો હતો. પ્રકાશિત જૈન પંચાંગોમાં પણ ત્રીજનો અને છઠનો ક્ષય કરાયો હતો, આમ હોવાથી જૈન ધર્મ પ્રકાશમાં ઉપર પ્રમાણે ચર્ચા આવી હતી,

વીરશાસન વ, ૧૧ અં ૪૧ પૃ, ૬૨૭ માં છપાએલ છે કે “આચાર્ય (વિજયવલ્લભસુરિ) મહારાજ તો એક પર્વનીજ નહીં કિન્તુ અઠાઈના આઠે દિવસની વધઘટને પણ પસંદ કરતા નથી” (પૃ, ૬૨૭) આમ છે તો તેઓ પાંચમનો ક્ષય તો માનેજ કેમ? એટલે તેઓ ૧૯૮૯ અ, શુ, ૧૪ના કરમાવે છે કે—“બીજા ઘણાં પંચાંગોમાં ભાદરવા શુદ્ધિ ૬ નો ક્ષય થાય છે તેથી શુદ્ધિ ૬ નો ક્ષય કરવો.” (વીર, વ, ૧૧ અં, ૪૧)

આ, શ્રી વિજયવલ્લભસુરિ તા, ૧૮-૫-૩૭ જણાવે છે કે—“ક્ષર્વ સાધુઓએ સ્વ. ગુરુદેવની આજ્ઞા મુજબ સં. ૧૬૫૨ માં ભા, શુ, ૬ નોજ ક્ષય માન્યો હતો. પાંચમનો ક્ષય કોઈએ પણ માન્યો નહોતો.”

“તમામ સાધુઓએ સં, ૧૯૮૯ માં પણ સં, ૧૬૫૨ ની માફક ભા, શુ, ૬ નોજ ક્ષય માન્યો હતો.”

“કોઈ પણ આચાર્ય ઉપાધ્યાય પંચાસ પ્રવર્તક ગણિત કે સામાન્ય સાધુએ ભા, શુ, ૫ નો ક્ષય કોઈ વખતે પણ માન્યો નથી એ નિર્વિવાદ વાત છે.” (આત્મા-નંદપ્રકાશ પુ, ૩૪ અં, ૧૨).

આ, શ્રી સાગરાનંદસૂરિજીએ ચંડાંશુચંડુ પંચાંગ પ્રમાણે ત્રીજનો ક્ષય કર્યો હતો.

આચાર્ય શ્રી વિજયનીતિસૂરિજીએ જાહેર કરાવ્યું કે—
“આ વખતે ભા. શુ. પનો ક્ષય છે પણ પાંચમ પર્વતિથિ રૂપ હોવાથી તેનો ક્ષય ન થાય ”

(સાંવત્સરિક શાસ્ત્રીય વિચાર પૃ. ૪)

એકંદરે તે સાલમાં પણ કોઈએ પાંચમનો ક્ષય માન્યોજ નથી.

(૨૧) સં. ૧૯૯૨ માં મુનિસમ્મેલનમાં સકલ સંઘના પ્રતિનિધિ તરીકે વરાએલ વિઘમાન દરેક આચાર્યો વિગેરેએ સંઘે ભા. શુ. પની વૃદ્ધિ ન થાય એ ધોરણને અનુસરી એક દિવસે સંવત્સરી પર્વ આરાધ્યું છે.

ખુલાસો—સં, ૧૯૯૦ માં અમદાવાદમાં હિંદના સમસ્ત મુનિઓનું સમ્મેલન ભરાયું હતું. જેમાં મુનિઓએ સકલસંઘના પ્રતિનિધિરૂપ આ. શ્રી વિજનેમસૂરિ આ.શ્રી સાગરાનંદસૂરિજી, આ, શ્રી વિજયસિદ્ધિસૂરિજી, આ. શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી, આ. શ્રી વિજયનીતિસૂરિજી, વિગેરે ૯ આચાર્યોને પસંદ કર્યા હતા. સં. ૧૯૯૨ ના ચંડાંશુચંડુ પંચાંગમાં ભા.શુ. પ બે હતી. રવિવારે અને સોમવારે એમ બે પાંચમો હતી. પાંચમ તો વધેજ નહીં એટલે તે નવ આચાર્યો પેકીના વિઘમાન આઠ આચાર્યો અને બીજા ત્રીશ્રેક આચાર્યો લગભગ ૬૦૦ સાધુઓ અને શ્રીસંઘે પાંચમની અનન્તર ચોથ એટલે ભા. શુ. ૪ રવિવારે સંવત્સરીપર્વ આરાધ્યું હતું પરન્તુ કોઈએ પાંચમની વૃદ્ધિ કરી ન હતી.

આચાર્ય૦ શ્રી વિજયદાનસુરિજી કાલધર્મ પામી ગયા હતા તેના પરિવારના આ૦ રામચંદ્રસુરિ વિગેરે પણ પશુ-સહુ આવતા સુધી તેા ભા. શુ. પની વૃદ્ધિ કરવાના મતમાં ન હતા, તેમણે માસખમણ પણ એજ ધોરણે કરાવ્યા હતાં પરન્તુ પશુસહુ આવતાંજ તેમણે એકાએક પર્વતિથિની વધઘટ ન થાય એ શાસ્ત્રાજ્ઞાને ઉત્થાપી પાંચમની વૃદ્ધિ માનવાનેા નવો મત પ્રવર્તાવ્યો અને એ પાંચમને કાયમ રાખી પાંચમ પહેલાં ત્રીજે દિવસે રાનિવારે ચોથ માની સંવત્સરી કરી ત્યારે તેમના મતમાં તેમના વડિલ વિગેરે પાંચ આચાર્યો જોડાયા હતા. બીજા પર્વોની વધઘટ દીવાલી સુધી તેા માની ન હતી પરન્તુ સં. ૧૯૯૩ ની સાલથી તેા ખારે પર્વોની અને સંવત્સરી મહાપર્વની વધઘટ માનવાનું જાહેર કર્યું અને એ રીતનું જુદું પંચાંગ પણ ઠઠાવ્યું. આ રીતે જૈનસંઘમાં પહેલ વહેલું ભંગાણુ પાડી નવો પુનમ લોપક મત ચલાવ્યો છે. તેઓએ સં. ૧૯૯૭ માં કાર્તિક શુક્ર ૧૫ એ કરી હતી.

(૨૨) સં. ૧૯૯૩ માં પણ શ્રી સંઘે ભા. શુ. ૫ વધે નહીં એ ધોરણે સં. ૧૯૯૨ ની માફક અનન્તર ચોથે સંવત્સરી પર્વ આરાધ્યું છે.

ખુલાસો—સં. ૧૯૯૩ માં પણ ભા. શુ. ૫ એ હતી ગુરુવાર અને શુક્રવારે એમ એ પાંચમ હતી. પાંચમ પર્વ તેા વધેજ નહીં એટલે આ સાલમાં પણ પૂજ્ય આચાર્યો મુનિવરો અને શ્રીસંઘે પાંચમની વૃદ્ધિ ન માનતા અનન્તર ચોથે ગુરુવારે સંવત્સરી આરાધી હતી. અને નવા મત

વાલાએ બુધવારે સંવત્સરી કરી હતી. આચાર્ય વિજય-
સિદ્ધિસૂરિ આ સાલ એ નવા મતમાં જળ્યા હતા અને
તેમાંના એકાદ આચાર્ય એ નવા મતથી છુટા થયા હતા.

(૨૩) સં. ૨૦૦૪ માં શ્રીસંઘ પર્વતિથિની વધઘટ
થાય નહીં એ શાસ્ત્રાજ્ઞાને અનુસરીને પાંચમ પુનમ કે
અમાસ વિગેરે કોઈ પણ પર્વની વધઘટ કર્યા સિવાય ઢરેક
પવોને કાયમ રાખી સંવત્સરી ચોખાસી પાક્ષિક અને ઢરેક
પવોની આરાધના કરનાર છે,

ખુલાસો—સં. ૨૦૦૪ ની સાલમાં પોષ વદિ ૦)) એ
છે અષાડ શુદ્ધિ ૧૫ એ છે આસો શુદ્ધિ ૧૫ એ છે અને
બા. શુ. ૫ નો ક્ષય છે તેથી સમસ્ત શ્રીસંઘ વાચક શ્રી
ઉમાસ્વાતિજી અને આચાર્ય શ્રી કલ્પિકાસૂરિની આજ્ઞા પ્રમાણે
ક્ષયે પૂર્વાં તથા અનન્તરચોથના નિયમ પ્રમાણે પર્વતિથિ-
ઓની વધઘટ કર્યા વિના પો. વ. ૧૪ સોમવારે અષાડ શુદ્ધિ
૧૪ મંગલવારે બાહરવા શુદ્ધિ ૪ સોમવારે અને આસો શુદ્ધિ
૧૪ રવિવારે તે તે પર્વોનું આરાધન કરશે એ નિર્વિવાદ
વસ્તુ છે.

નવા મતવાલા શું કરશે તેનો ઉત્તર ભવિષ્યનો
ઇતિહાસ આપશે.

ઉપરના કરમાનોથી એ સહેજે પુરવાર થાય છે કે—
જેનાચાર્યોએ લ૦ મહાવીરસ્વામીથી આજ્ઞાસુધી પર્વતિથિની
વધઘટ માની નથી એટલુજ નહીં કિન્તુ સમયે સમયે જુદી
જુદી આજ્ઞાઓ આદેશી, પર્વોને નિર્લેજ રાખી, પર્વતિથિની
સર્વતોમુખી રક્ષા કરી છે. આટલા આંલા પ્રમાણે પ્રત્યક્ષ
છતાં આ રામચંદ્રસૂરિ વિગેરે એ નવો પુનમલોપક મત
કેમ ઠાક્યો હશે ? એજ આચાર્યવટના છે. અસ્તુ.

પ્રકરણ ૪—નવામતની નવી નવી વાતા—

વિ: સં. ૧૬૬૨ની સંવત્સરીથી આ. રામચંદ્રસૂરિએ નવો મત ચલાવ્યો છે, અને આ. વિ. જંબૂસૂરિ, પં શ્રી કલ્યાણવિજયજી, મુનિશ્રી જનકવિજયજી અને વીરયાસનના તંત્રીએ જુદી જુદી પુસ્તિકાઓ અને લેખો દ્વારા નવામતની કેટલીક માન્યતાઓ રજુ કરી છે, જેની ટુંકી નોંધ નીચે આપુ છું. અને સાથે સાથે તેમ માનવાથી શું હાની છે તે પણ “ ખુલાસામાં ” બતાવું છું.

(૧) સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ વિગેરેના આધારે બનતાં પ્રાચીન જૈનપંચાંગમાં ફરેક તિથિની વધઘટ થતી હતી.

ખુલાસો—સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ જ્યોતિષકરંડક, ચંદ્રપ્રજ્ઞપ્તિ, લોકપ્રધાય અને જૈનેતર વેદાંગ જ્યોતિષમાં લગભગ ૫૬ ઘડી પ્રમાણ તિથિ માની છે, અને તિથિવૃદ્ધિની તો સાફ મના કરી છે. ચૂર્ણીઓમાં ક્ષીણપૂતમના પ્રસંગે પર્વતિથિની વધઘટ ન થાય એ નિયમે પૂતમને કાયમ રાખી છે. અટલે ઉપર લખેલ નવામતની વાત જુદી છે.

(૨) લૌકિકપંચાંગમાં તિથિની વધઘટ થાય છે તેમ આરાધનામાં પણ તિથિની વધઘટ કરવી.

ખુલાસો—જૈનો અસલી જૈનપંચાંગના અભાવે પ્રાણી-

સાંપ્રદાયિક પંચાંગને માને છે પણ તેને જૈનત્વના સંસ્કારો આપીનેજ માને છે. આથી એમ કહેવાય છે કે—“ હિંદુ-ભરમાં માત્ર જૈનો બ્રાહ્મણી પંચાંગને માનતા નથી ” જૈનોની આ પોતાના આગમોક્ત જૈન પંચાંગની વફાદારી છે અને બીજી રીતે કહીએ તો તદ્વિષયક પોતાનો સ્વતંત્રતાનો જાગૃતિ છે. તિથિવૃદ્ધિમાં વૈદિકો પહેલીને પ્રમાણ માને છે. જૈનો બીજીને પ્રમાણ માને છે, આ પણ એક મુખ્ય ભેદ છે. પર્વતિથિની વધઘટ માનતાં આ બાબતમાં પણ ગઠબઠ થવાની. વહી પર્વતિથિનો ક્ષય માનીએ તો પર્વોની આરાધનારૂપ દાન, તપ, શીલત્યાગ, ઉપવાસ વિગેરે વિગેરેનો લોપ થશે “ પર્વ તિથિ નથી ” તો પછી આરાધના કેની ? આવી ભ્રમણા અનિ-વાર્ય બની જશે.

(૩) ઉદય અને સમાપ્તિવાળી તિથિ પ્રમાણ માનવી.

ખુલાસો—ઉદય અને સમાપ્તિ એ બે લક્ષણો ક્ષીણ તિથિમાં ઘટતાં નથી, ઉપર પ્રમાણે માનવાથી ક્ષીણ પર્વ-તિથિનું અસ્તિત્વજ નહીં રહે અને તેની આરાધનાનો પણ ક્ષય થશે. આરાધકો માટે આ આરાધનાનો લોપ ઇષ્ટ નથી માટે અહીં એજ માનવું ન્યાય સંમત છે કે—ઉત્સર્ગથી કે અપવાદથી જે ઉદય તિથિ હોય તેજ પ્રમાણતિથિ છે.

(૪) લૌકિક પંચાંગમાં ૧૨ પર્વતિથિઓ વધે ઘટે ત્યારે તેની વધઘટ ક્ષયમ રાખવી પણ પૂર્વતિથિની વધઘટ કરવી નહીં. ક્ષીણપર્વનું અનુષ્ઠાન પૂર્વતિથિએ કરવું પણ તે પૂર્વ-તિથિને પર્વની સંજ્ઞા આપવી નહિં. જે તિથિ ભેગી આરાધવી.

ખુલાસો—યદિ પર્વતિથિનો ક્ષય માનીએ તો તેની

આરાધના પણ ઉડી જશે. આઠમ ઘટે ત્યારે આઠમના પ્રદક્ષિણા અને ઔચિત્કાર કરનાર મનુષ્ય આઠમ જ નથી તેા પણ આરાધના શાની ? આવો તક કરી છૂટો રહી શકે છે. હવે તેને સાતમે આઠમની આરાધના કરવાનું જણાવતું એ પણ તદ્દન નકામું જ છે. કારણકે તે સાક્ષ સાક્ષ કહી દેશે કે હું સાતમે નિયમ પાળવાને બંધાયેલો નથી. ઉદય આઠમ હોય તેા નિયમ પાળું ? આઠમ નથી એટલે મને નિયમનું બંધન પણ નથી વિગેરે. આ સ્થિતિમાં તેને ‘ક્ષયે પૂર્વાંથી તૈયાર કરેલ ઉદયવતી બનાવેલ આઠમ બતાવની જ પડે છે, આં જંબૂસૂરિણી તેા તિથિ ઘટે તેા તેની આરાધના જ એમ જ ઉપદેશે છે, તેઓ લખે છે કે—“સચિત્તત્યાગ શીક-પાલન આક્રિ તે તે તિથિના નિયમે તે તે તિથિ જે દિવસે હોય તે દિવસે પાળવા એટલો નિયમ છે, પરન્તુ જે દિવસે તે તિથિ ન હોય અથવા નકામી થયેલી હોય તે દિવસે એ પણ પાલવાજ એવો નિયમ નથી.” (વીર૦ પુ ૧૫ પૃ. ૪૦) આનો અર્થ એજ થાય કે—આઠમ ઘટે ત્યારે સાતમે આઠમના નિયમે પાલવા એવો નિયમ નથી. જ્યાં આવો ઉપદેશ હોય ત્યાં આરાધના રહે જ શાની ? માટે જ પૂર્વાચાર્યોએ ૧૨ પર્વોની વધઘટની મના કરી છે અને પંચાંગની રીતિએ વધઘટમાં આદિષ્ટ તિથિને પર્વતિથિની સંજ્ઞા આપી તે દિવસે પર્વા-રાધન કરવાની આજ્ઞા કરી છે. જે ઉચિત જ છે.

(૫) પૂનમ વપમાસ અને ભા. શુ. ૫ એ પ્રધાન પર્વો નથી, એટલે એની વધઘટ થાય તેમાં કાંઈપણ હરકત નથી.

ખુલાસો—પૂ. શ્રી કલિકાચાર્યે ભા. શુ. ૫ ને બદલે જોયો

સંવત્સરી આદેશી પછી ભા. શુ. પાંચમની કાંઈ મહત્તા રહી નથી એજ સ્થિતિ ચૌદશે ચોમાસી-પાખી થવાથી પૂનમ અમાસની છે. આ ખ્યાલથી નવા મતવાલા માને છે કે— “પ્રાયશ્ચિત્ત આદિમાં ચૌદશની મુખ્યતા છે એટલે ચૌદશ ઘટે તો તેરશને ચૌદશ કહેવી પણ પૂનમ મુખ્ય નથી માટે તે ઘટે તો તેને ચૌદશમાં શામેલ કરી દેવી અને તે દિવસને ચૌદશ કહેવી” (ધીર પુ. ૧૫ પૃ. ૧૫) વલી “ભા. શુ. ૫ તો મરેલી માતાની તુલ્ય છે” (પૃ. ૩૬૨) વિગેરે. તેઓ આ રીતે પૂનમ અમાસ અને ભા. શુ. ૫ માટે તર્ક ચલાવે છે પરંતુ પૂનમ અમાસને તો શ્રીલગવતીજી વિગેરે મૂળ અંગોમાં પણ પર્વરૂપે વર્ણવ્યા છે અને આવશ્યકજી તથા તત્ત્વાર્થજી વિગેરેમાં તેની ફરજિયાત આરાધના ઉપદેશી છે. પાંચમ પણ સંવત્સરકાં પાંચમ નથી કિન્તુ જ્ઞાન પાંચમ તો છે જ તેથી પૂ. આ. કલિહાચાર્યે પાંચમને સ્તંભરૂપ રાખી અનન્તર એથે સંવત્સરી આદેશી છે. જમ્બુદ્વીપે પણ મુખ્યવૃત્ત્યા પાંચમની આરાધના આદેશી છે. આ દરેક ઉલ્લેખોથી પૂનમ અમાસ તથા પાંચમની પર્વતા પુરવાર થાય છે એટલે તેની વધઘટ ન જ થાય. વર્ષમાં ૧૪૫ પવો આવે છે તેની આરાધના ૧૪૫ દિવસે થવીજ જોઈએ.

(૬) ચૌદશ પૂનમ, ચૌદશ અમાસ અને ભા. શુદ્ધિ ચોથ પાંચમ એ જોડિયાં પર્વ છે. તેમાંનું ખીલું પર્વ ઘટે તો એક દિવસેજ આરાધના કરવી. વધે તો બન્નેની વચમાં એક અહોરાત્ર વધારવો અને આરાધના કરવી એટલે પૂનમ ઘટે તો પૂનમનું અનુષ્ઠાન ચૌદશે કરવું અને ચૌદશનું અનુ-

ઠાન પણ ચૌદશે કરવું પૂનમ વધે તો ચૌદશ પૂનમને છુટા પાડી વચમાં એક દિવસ વધારવો.

ખુલાસો—નવા મતવાલાને પૂનમ અમાસ અને પાંચમ પ્રત્યે કેવો પ્રેમ છે તે આ નિયમથી જણાઈ આવે છે. તેઓ તો ત્યાં સુધી માને છે કે અમાસ પૂનમને ચૌદશમાં સામેલ કરતાં બાર પર્વના આરાધકો એક જ પર્વની એાછી આરાધના કરે—એક જ દિવસ એાછાં તપ કરે, એાછા શીલ પાળે તેની કાંઈ હરકત નથી, પણ તે ક્ષોણપર્વોની સ્વતંત્ર આરાધના કરવીજ નહીં, આ તેઓની માન્યતા છે. પરન્તુ જે ચતુષ્પર્વને મૂળ આગમો અને અનેકશાસ્ત્રો આરાધ્ય માને છે, ફરજિયાત આરાધ્ય બતાવે છે, તેની વધઘટ કરવી અને જે પર્વોની આરાધના એક દિવસે પતાવી દેવી તે શુદ્ધવાક્ષિક ક્રિયારૂચિ છવોને કેમ પાલવે? જો કે અહિં તેઓ એક નવો કુતર્ક કરે છે કે—જે પૂનમ હોય ત્યારે ચૌદશ અને પહેલી પૂનમનો છઠ્ઠ કરવો, બીજી પૂનમે પારણું કરવું. (વીર પુ. ૧૫ પૃ ૨૦૭) તપ ચિતા આરાધના ન જ થઈ શકે તેમ નથી (પૃ. ૧૫૨) આ કુતર્કની પાછલ કઈ મનોદશા વર્તે છે તે તો જ્ઞાની જાણે. પરન્તુ વૃદ્ધિ તિથિમાં વૈદિકો પહેલીને અને જૈનો બીજીને પ્રમાણ માને છે અને તે કેળક પણ વૃદ્ધિમાં બીજી તિથિને આરાધવાની તરફેણનાં છે છતાં પૂનમ વધે ત્યારે પહેલીને આરાધ્ય અને બીજીને સામાન્ય તિથિ બનાવવાનું સૂચવે છે આ કઈ જાનનો ન્યાય? જાનાં જૈનો પર બ્રાહ્મણી છાપ પાડવાની કે બ્રાહ્મણી પાંચાંગ સ્વીકારવાની હિમાયત હશે શું? જ્ઞાની જાણે! સરલ માર્ગ

એ છે કે-નેહિયા પર્વને એક દિવસે કરવા નહિં વચમાં દિવસ વધારી બુદ્ધા પાડવા નહિં પણ તેરશની વધઘટ કરવી અને ભા.શુ. ૪-પનું અનન્તરપણું તો પૂ. આ. કાલિકાચાર્ય મહારાજે શ્રીમુખેજ કરમાવ્યું છે.

(૭) જો પર્વ તિથિની વધઘટ ન થાય તો અપર્વ તિથિની પણ વધઘટ ન થવી જોઈએ.

ખુલાસો—પર્વતિથિ અને અપર્વ તિથિઓને સરખી-માનીએ તો જ આ નિયમ ઉપયોગી છે. પણ શાસ્ત્રોમાં પર્વ તિથિની આરાધના ઉપદેશી છે આથી તેને સ્પષ્ટ કરવા માટે વધઘટની મના કરી છે. અને તે વ્યાજબી જ છે.

(૮) તરવતરગિણીના આધારે તિથિ વ્યવસ્થા કરવી.

ખુલાસો—નવામતવાલા તરવતરગિણીના અર્થને અનર્થ કરી તેના આધારે ચોતાની તિથિ વ્યવસ્થા હોવાનું જણાવે છે. આથી એ ચોકકસ છે કે તેઓ આ બાબતમાં પૂર્વાચાર્યોની આજ્ઞાને માનવા તૈયાર નથી. પર્વતિથિને જો હજાર વર્ષનેા ઇતિહાસ જણાયા પછી તેઓની આ તિથિ વિષયક માન્યતા કેવી છે તેને ફરી સમજાવવાની જરૂર રહેતી નથી વળી પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજી મહારાજ તરવર-ગિણી માટે શું માન્યતા ધરાવે છે. તે પણ જૈનપત્રોના વાંચકથી અજ્ઞાત નથી. એકંદરે પૂર્વાચાર્યોની આજ્ઞા પ્રમાણે તિથિ વ્યવસ્થા માનવી એજ ઉત્તમ માગ છે, અને મહોપા-ધ્યાય શ્રી ધર્મસાગરજી મહારાજ તિથિ વિષયમાં તેઓનેજ અનુસરે છે એ તેમના લખાણથીજ નક્કી છે.

(૬) ક્ષત્રુમાસ અને ક્ષત્રુતિથિમાં ધર્માનુષ્ઠાન ન થાય.
 ખુલાસો - પૂજા પ્રભાવના, પ્રતિક્રમણ, તપ, બ્રહ્મચર્ય
 આરંભ સમારંભનો ત્યાગ, યૌષ્ઠ વિગેરે ધર્માનુષ્ઠાનો છે.
 આમાંથી ક્ષત્રુમાસમાં અને ક્ષત્રુતિથિમાં કર્યું ધર્માનુષ્ઠાન ન
 થાય તે તો તે મતવાલા જ જાણે. અમારા ખ્યાલ પ્રમાણે તો
 તેઓ ક્ષત્રુમાસમાં અને ક્ષત્રુતિથિમાં આ દરેક ધર્માનુષ્ઠાનો
 કરે છે, એકંદરે આ નવામતની માન્યતા અનેક રીતે તુકસાન
 કારક છે તેમાં પરિણામે ઘણાં ધર્મવિનાશક તત્ત્વો છુપા-
 ચેલાં છે. માટે તે માન્યતાઓ કોઈ પણ રીતે
 આદરણીય નથી.

શાસ્ર અને પરંપરા મુજબ
 પર્યુષણ પર્વ

શ્રાવણ વદિ ૧૧	સોમ	તા. ૩૦-૮-૪૮
		પર્યુષણ પર્વ બેઠાં
શ્રાવણ વદિ ૧૪	ગુરુ	તા. ૨-૯-૪૮
		શ્રી ક્રમપથર
શ્રાવણ વદિ ૦))	શુક્ર	તા. ૩-૯-૪૮
		વીરજન્મ વાચન
શ્રાવણ સુદિ ૧	શનિ	તા. ૪-૯-૪૮
		તેલાથર
ભાદરવા શુદિ ૪	સોમ	તા. ૬-૯-૪૮
		સંવત્સરી મહાપર્વ

પ્રકરણ ૫-તારવણ

ઉપરના ઇતિહાસથી તારવી શકાય છે કે—“ તપાગરૂઠની તિથિ આચરણા” નીચે મુજબ છે.

(૧) પ્રાચીન જૈન પંચાંગના આધારે તિથિ વધેજ નહિં. ભાદરવામાં એક પણ તિથિની વધઘટ થાય નહિં.

પૂજાસો—જૈન આગમોમાં લગભગ ૫૯ ઘડો પ્રમાણુ તિથિમાની છે. એટલે તિથિ વૃદ્ધિ થવાનીજ નહિં. વરસમાં ૬ તિથિ ઘટતી હતી. પણ પર્વતિથિ ઘટે તો પૂર્વતિથિને ઘટાડવામાં આવતી હતી. જે વસ્તુને ચૂર્ણીઓમાંના અષાઢી પૂનમના શબ્દો ટેકો આપે છે.

(૨) લૌકિક પંચાંગમાં તિથિની વધઘટ થાય છે પરન્તુ આરાધનામાં તિથિની વધઘટ કરવી નહિં—લાખવી નહિં.

પૂજાસો—જૈન આગમમાં તિથિવૃદ્ધિની મના કરી છે. એ રીતે અત્યારે પ્રચલિત નથી. લૌકિક પંચાંગોમાં તિથિની વૃદ્ધિ ઘાય છે અને એ પંચાંગ અત્યારે પ્રચલિત છે. એટલે તિથિની વધઘટ માનવી પડે છે, પરન્તુ પર્વતિથિના પ્રસંગે ૫૯ ઘડીની શુદ્ધ તિથિ એ રીતે સંસ્કાર દેવાથી શુદ્ધ તિથિ મળે છે, આથી પર્વતિથિની વૃદ્ધિ રહેતી નથી અને જૈનાગમની વક્ષાદારી યથાશક્ય બની રહે છે. જૈન-

શાસ્ત્રોમાં પર્વતિથિએ નિયત આરાધના બતાવી છે માટે પર્વતિથિએ સ્પષ્ટ કરવીજ જોઈએ. પર્વતિથિ ઘટે તો આરાધના ઉડી જાય અને વધે તો આરાધના બેવડાય એ ઠીક નથી માટે આરાધનામાં પર્વતિથિની વધઘટ માનવી એ કોઈ રીતે ઉચિત નથી.

(૩) ઉદયતિથિ પ્રમાણુ માનવી (ઉત્સર્ગથી કે અપવાહથી) ઉદયપર્વતિથિ લેવી.

ખૂલાસો—ઉદયતિથિ પ્રમાણુ મનાય છે, પરંતુ પર્વતિથિની વધઘટમાં યોગ્ય ઉદયતિથિ મળતી નથી અને શાસ્ત્રાણ પ્રમાણુ તો પર્વતિથિ જોઈએજ. માટે વા. ઉમાસ્વાતિજી મહારાજે અપવાહ આદેશ્યો છે કે—“ક્ષયમાં પૂર્વ તિથિને પર્વતિથિ બનાવવી, વૃદ્ધિમાં બીજી તિથિનેજ પર્વતિથિ રાખવી અને દિવાલીમાં લોક કરે તે દિવાલી માનવી” અર્થાત આ પ્રસંગે ઉદયનો આગ્રહ રાખવો નહિ. પણ અપવાહ મુજબ તિથિ અવસ્થા કરવી પૂ કાલિકાચાર્યજીએ પણ સંવત્સરી માટે અનન્તર ચોથ આદેશી છે તેમાં પણ એકાંત ઉદયતિથિનો આગ્રહ રાખનારને ચીમકી આપી છે. કેમકે વધઘટમાં ક્ષયે પૂર્વોના નિયમથી આ વ્યવસ્થા સુમેળ બની રહે છે. પર્વતિથિ ઉદયવાળી નહોતી તે અપવાહની સહાયથી ઉદય તિથિ બની જાય છે, એટલે અહિં “ઉદયતિથિ પ્રમાણુ માનવી” એટલુંજ કથન ઉચિત છે. યાદ રાખવાનું કે—ઉત્સર્ગ અને અપવાહ એ બન્ને વિધિમાર્ગ છે, અપવાહ તો ઉત્સર્ગનુંજ અંગ છે, તે ઉત્સર્ગથી અશક્ય બનેલને શક્ય બનાવી દે છે.

(૪) લૌકિક પંચાંગમાં ૧૨ પર્વની વધઘટ થાય ત્યારે તેની વધઘટ કરવી નહીં પણ પૂર્વ તિથિની વધઘટ કરવી અને પર્વતિથિને નિર્દોલ રાખવી એટલે કે વૃદ્ધિમાં ણીજી તિથિને જ અને ક્ષયમાં પૂર્વ તિથિનેજ પર્વની સંજ્ઞા આપવી.

૨
પૂલાસો—પૃથ્વિમાં પૂનમના ક્ષયે પૂર્વ તિથિને પૂનમની સંજ્ઞા આપી છે અને વા. ઉમાસ્વાતિજી મહારાજ, આ. શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિજી, આ. રત્નશેખરસૂરિ, આ. શ્રી આનંદવિમલસૂરિ, જગદ્ગુરૂ શ્રી હીરવિજયસૂરિ, મહામહોપાધ્યાય ધર્મસાગરજી, મહારાજ, આચાર્ય શ્રી વિજયહાનસૂરિ મહારાજ વિગેરે એ પર્વ તિથિની વધઘટ કરવાની મના કરમાવી, પહેલાની તિથિની વધઘટ આદેશી છે અને ઉપલબ્ધ તિથિને પર્વતિથિની સંજ્ઞાથી જ ઊભાવવાની આજ્ઞા કરી છે. ખરતરગચ્છના ઉપાધ્યાયજી પણ “શ્રી જગદ્ગુરૂજીના સમયે તપગચ્છમાં પૂનમ અમાસની વધઘટમાં તેરથની વધઘટ કરવાનું અને તિથિની સંજ્ઞામાં પરાવર્તન કરવાનું જણાવી,” તપગચ્છની ઉક્ત માન્યતાને ટેકા આપે છે. મહોપાધ્યાય ધર્મસાગરજી મહારાજ તો સાફ સાફ કહે છે કે પર્વતિથિના ક્ષયમાં પહેલાની તિથિ ક્ષીણ મનાય છે અને તેની સંજ્ઞા પણ ગઠલાઈ જાય છે. ચૌદથ ઘટે ત્યારે તેરથને મુખ્યતાએ ચૌદથ કહેવો એજ રીતે સ્તમને આઠમ કહેવો અને એ આઠમે આઠમનું અનુષ્ઠાન કરવું. જો એમ નહીં માનો અને આઠમ તૂટી છે માટે આઠમનું અનુષ્ઠાન સાતમે કરીએ છીએ. અમારે આજે આઠમનો ઉપવાસ છે આઠમનો પૌષઠ છે એ ખરું પણ આજે છે સાતમ. આવું આવું ઊભાશો તો લોકોમાં ચફકેલ

ગણાશો. એમ તેરશ ચૌદશની સંજ્ઞાને પામે પછી તેને તેરશ કહેવી એ પણ નરી મૂખંતાજ છે. વિગેરે આથી પર્વતિથિને નિર્લેખ રાખવી વધઘટમાં પણ આદિષ્ટો િથિને પર્વની સંજ્ઞા આપવી અને આરાધવી અને એજ આરાધકો માટે ઉત્તમ માર્ગ છે.

(પ) પૂનમ અમાસ અને ભા. શુ, ૫ એ પણ આગ-મોક્ષ પર્વો છે તેની વધઘટ ન જ થાય.

ખુલાસો—સંવત્સરી ભા. શુ. પને બહલે ચોથે થઈ તેથી તે સંવત્સરી નથી રહી, પણ તે પાંચમ પર્વ રૂપે તો છેજ. એજ રીતે પૂનમ અમાસ પણ પર્વરૂપે તો છેજ. સૂચ-અડાંગસૂત્ર, ભગવતીસૂત્ર વિગેરે મૂલસૂત્રોમાં આઠમ ચૌદશ પૂનમ અને અમાસ એ ચતુષ્પર્વીને મુખ્યપર્વ તરીકે વર્ણવ્યા છે, પ્રવચનસારોદ્ધાર, યોગશાસ્ત્ર, સમાચારી, હીરપ્રશ્ન, સેન-પ્રશ્ન ઉત્સત્રોદ્ધાટન વિગેરેમાં પણ એજ ચતુષ્પર્વીને આરાધ્ય વર્ણવી છે, શાસ્ત્રોમાં બીજી તિથિઓને મરજીઆત અને આઠમ પૂનમ વિગેરેને અવશ્ય આરાધ્ય તિથિ કહી છે, પ્રવચનસારોદ્ધાર સેનપ્રશ્ન વિગેરેમાં યૌષ્ઠપ્રતિમાધારીને ચૌદશ પૂનમ તથા ચૌદશઅમાસના જોડિયા પોસહ આદેશ્યા છે, પૂજ્ય કાલિકાચાર્યે અનંતર ચોથે સંવત્સરી આદેશી પાંચમનીજ પ્રધાનતા સ્થાયી છે, તેમજ પચાસ દિવસે સંવત્સરી અને પછી સીત્તેર દિવસે ચોમાસું પુરું. આ ગણિતમાં પણ પૂનમ અને પાંચમ તથા ચૌદશ ચોથ એ સ્તંભ તિથિઓ છે, એકંદરે આ દરેક પાઠો પૂનમ અમાસ અને પાંચમનીજ

મહત્તા હથાવે છે, માટે તે પ્રધાનપવો છે તેની વધઘટ કરવી એ આરાધકને શોભતો માર્ગ નથી.

(૬) ચૌદશ પૂનમ ચૌદશ અમાસ અને ભા. શુ. ચૌથ પાંચમને જોડિયાંપર્વ તરીકે કાયમ રાખવાં, તેની વધઘટ કરવી નહિં, તેને મેલવવાં નહિ, અને જેની વચ્ચે એક ઘોડો વધારવો નહિ : બન્નેની અનન્તરતા રહે તેમ કરવું.

પુહાસો—શાસ્ત્રીમાં ચતુર્પર્વીને ફરજિયાત આરાધ્યપવો માન્યાં છે, તેમાં ફરજિયાત પૌષ્ઠ આદેશ્યા છે અને પ્રવચન સારોદ્ધાર સેનપ્રશ્નઆદિમાં પૌષ્ઠ પ્રતિમાધારીને ચતુર્પર્વીમાં સંયુક્ત પૌષ્ઠ કરવાનું ફરમાવ્યું છે, અને પૂઠ કાંવકાચાર્ય મહારાજે ભા૦ શુ૦ ચે.થ પાંચમની અનન્તરતાજ આદેશી છે, એટલે વિવેકી મનુષ્યો માટે તો એમાં શાસ્ત્રાજ્ઞાજ પ્રમાણુ છે. જે પવોની આરાધના એક દિવસે માની લેવી, એતો ચોક્ષે ચોક્ષો આરાધનાનો લોપજ છે. માટે જોડિયા પર્વોની વધઘટ કરવી નહિ. પણ તેરથ તથા ત્રીજની વધઘટ કરી બન્નેની અનન્તરતા કાયમ રાખવી.

(૭) પર્વ તિથિની વધઘટ ન થાય પણ અપર્વ તિથિનીજ વધઘટ થાય.

પુહાસો—આવશ્યક ચૂલિં તથા તત્પાર્થ ઠીકા વિગેરે માં સ્પષ્ટ કથન છે કે—આવકે પર્વતિથિને દિવસે આશ્ય પોસક કરવો જોઈએ એકમ વિગેરે તિથિ એ કરે કે ન કરે તે તેની ઇચ્છાની વાત છે, ઇત્યાદિ. આ રીતે પાંચઘ વિગેરેની નિયમતા હોવાથી પર્વતિથિને નિર્દોષ સ્પષ્ટ કરવી જોઈએ,

માટે પર્વતિથિની વધઘટ કરે નહિ કિન્તુ અપર્વતિથિની વધઘટ કરવી જોઈએ. એ સમજી શકાય તેવી વાત છે.

(૮) ૫૯ ઘડી પ્રમાણ શુદ્ધ તિથિ માનવી, અને ૫૧૦ શ્રી ઉમાસ્વાતિજી મહારાજ વિગેરેની આજ્ઞા પ્રમાણે તિથિ વ્યવસ્થા કરવી.

પૂજાસો—જૈનદર્શનમાં ઉદયતિથિ પ્રમાણ છે અને તિથિની વધઘટ થાય ત્યારે ૫૧૦ શ્રી ઉમાસ્વાતિજીએ દોરેલ લાઈન દોરી પ્રમાણે તિથિ સુકરર કરવામાં આવે છે. પછીના દરેક આચાર્યો ઉપાધ્યાર્યો વિગેરેએ વિવિધ ક્રમમાં કાઢી તેઓ-નેજ અનુસર્યા છે. જેની યાદ ઉપર આવી ગઈ છે. “જૈનાગમમાં લગભગ ૫૯ ઘડી પ્રમાણ શુદ્ધ તિથિ ખતાવી છે” એ વાત લક્ષમાં રહે તો તિથિની વધઘટમાં શુદ્ધતિથિ તારવવાનો માર્ગ સરલ થઈ પડે છે, પૂજ્ય વાચકજી મહારાજની લાઈન દોરીમાં આ ગણિતનો ઠીક સમાવેશ મઈ જાય છે, માટેજ વાચકજી મહારાજ વિગેરે એ ખતાવેલ રીતિએ તિથિ વ્યવસ્થા કરાય એજ ઉત્તમ તિથિવ્યવસ્થા છે.

(૯) ક્ષત્રુમાં ધર્માનુષ્ઠાનની મના નથી.

પૂજાસો— ક્ષત્રુમાં અને ક્ષત્રુતિથિમાં સ્વમાસ પ્રતિ-બદ્ધ અને સ્વતિથિ પ્રતિબદ્ધ ધર્માનુષ્ઠાનથી થાય એવી તો શાસ્ત્રાજ્ઞા છે. કિન્તુ ક્ષત્રુમાં ધર્માનુષ્ઠાન નજ થાય એવી કયાંય

શાસ્ત્રાજ્ઞા નથી, જિનાગમના આધારે ક્ષુદ્રમાસ તો ક્ષુદ્ર છે. પણ ક્ષુદ્રતિથિ તે ક્ષુદ્ર નથીજ તે માત્ર લૌકિક રીતે ક્ષુદ્ર છે. આથીજ જૈનાચાર્યો બીજી પૂનમને પૂનમના અનુષ્ઠાન માટે અને પહેલી બનાવટી પૂનમને પદ્મ ઘડી લેખે ચૌદશ હોવાથી ચૌદશ અનુષ્ઠાનમાટે યોગ્ય માને છે.

વૃદ્ધોં કાર્યા તથોત્તરા અને અનન્તરાપ ચરત્યોપ ધત્પાદિ તેના વિધાયક પાઠો છે.

અને ક્ષુદ્રમાસમાં પણ પૂજા પ્રતિક્રમણ પૌષઠ તપ નિયમ વિગેરે કરાય છે, કલ્પસૂત્ર પણ વંચાય છે. આથી ક્ષુદ્ર છે કે ક્ષુદ્રમાસમાં ધર્માનુષ્ઠાન કરી શકાય છે.

તપાગચ્છની તિથિ આચારણા ઉપર મુજબ વ્યવસ્થિત છે, આરાધકો ૧૪૫ પર્વતિથિઓને આરાધે છે અને આત્મા કલ્યાણ સાધે છે.

પ્રકરણ ૬ અંતિમ શુભેચ્છા

જૈન પર્વતિથિનો ઇતિહાસ તપાસવાથી બાણી શકાય છે કે-પર્વતિથિની વ્યવસ્થા જૈન શાસનમાં ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીથી આરંભીને આજ પર્યંત એકધારી ચાલી આવે છે. તેમાં આનંદસૂરગચ્છવાલાઓએ જગદ્ગુરૂની કામ ચલાઉ આજ્ઞાને ત્રેકાલિક આજ્ઞા માની કેંક ફેરફાર કર્યો હતો, જે આજે પ્રવૃત્તમાન નથી, અને છેલ્લા આ. રામચંદ્રસુરિ-જીએ નવો તિથિમત પ્રવર્તીવ્યો છે જેની માન્યતા ખુલાસા સાથે ઉપર જણાવેલ છે.

હું તે આચાર્ય અને તેના સમર્થકોને સાદરભાવે વિનંતિ કરું છું કે—આજે સ્યાદ્વાદને અવલંબીને લાભાલાભને વિચાર કરી આ પોતાની નવી માન્યતાને સર્વથા સકેલી દેવી જોઈએ, જો કે દિગમ્બર, અરતરગમ્બ, સ્થાનકમાર્ગી મત. ત્રિસ્તુતિક મત વિગેરે વિગેરે મતો નીકળ્યા છે અને તેના અનુયાયીઓ પણ વધ્યા છે, તેમ કદાચ તમારો મત ગ્રાહ્યો અને અનુયાયીઓ પણ વધશે, પણ એમાં આત્મકલ્યાણ નથી સંધની છિન્નભિન્નતા છે, અને જૈનશાસનને પારાવાર તુકથાન છે. આપણા સર્વ વડિલોએ આ શાસ્ત્રાનુસારી તિથિ વ્યવસ્થાને અપનાવી છે, આદરી છે અને એમ આરાધનામાંજ આત્મ-કલ્યાણ માન્યું છે. આપણી ફરજ છે કે તેમને પગલે ચાલીને આપણે તેઓને વફાદાર રહેવું જોઈએ.

કેટલાએક સામાન્ય વિચારકોને આ વિષયનું તલ સ્પર્શી જ્ઞાન હોતું નથી અને ઉપલક એચાર વાતો બાણી જેં આતાણીમાં પડી જાય છે અને જ્યાં ત્યાં કષાયની ઉદ્દીરણા કરી મૂકે છે તેઓએ તેમ કરવું એ જૈનશાસનની રીતિએ ઉચિત નથીજ.

હું મધ્યસ્થ છું, વિચારક છું, સમજી છું, એવો દાવો ધરાવનાર કોઈ કોઈ જૈન કે જૈનસંઘ જે બાબુ પગ રાખવા જતાં અજ્ઞાનતાને અંગે વાકબલમાં અટવાઈ એકવલણુવાળો બની જાય છે અને સત્યમાર્ગને ભૂલે છે અને પરિણામે જોજ દાવાને અનામત રાખી પોતાના ક્ષેત્રને યાદવાસ્થલી બનાવી મૂકે છે. જેને જિનાસા બરાબર પરિણુમી હોય તેમણે તે

આવામાં સર્વથા મૌનજ સેવવું જોઈએ અને સંઘનું ઐક્ય જોખનાય નહિ તે માટે સાવચેત રહેવું જોઈએ.

શ્રીસંઘને પણ મારી બલામણુ છે કે જે આરાધવાના માર્ગો છે તે ત્રણેકાલે આરાધવાના જ માર્ગો છે- તેમાં વિકૃતિ દાખલ ન જ કરાય અને અત્યારે કૃતકવાદનો જમાનો છે તેની પાછળ સંઘની મહત્તા ન ગુમાવાય એ હૃદયમાં રાખી સંઘને જિનાજ્ઞા ધારી સંઘ બનાવી રાખજો તમે ચોમાસા માટે સાધુ મહારાજને રાખો તો સંઘમાં વિક્ષેપ ઉભો ન થાય, મતભેદ ન થાય; તે અંગે તડા ન પડે. આ બાબતનો વિચાર કરીનેજ સાધુ રાખજો. એટલે સાધુ વિના રહો તેને મુકાબલે સંઘમાં વિક્ષેપ ન પડે એજ વધારે લાભદાયક છે સર્વદા હિતકારક છે. માટે સાવધાન રહી સંઘનું ઐક્ય જાળવજો, શાસનનું હિત સાચવજો અને આત્મ-કલ્યાણ કરજો.

અંતે શ્રમણસંઘ અવિભક્ત જૈન સંઘ બની જિનાજ્ઞા પાલે અને જૈનશાસનની અધિક અધિક ઉન્નતિ કરે એ અભિલાષા સાથે આ ઇતિહાસ પુરો કરું છું.

